

DOCUMENTA HISTORICA 102.
Az SZTE BTK Történész Diákkör kiadványa

**Források a Slánský-per és
mellékpereinek történetéhez**

Fordította és a bevezető tanulmányt írta:
BESSENYEI VANDA

Szeged
2019

XA 227053

SZTE Kisebbségi Könyvtár
Könyvtári Gyűjtemény
2

X 278.408

DOCUMENTA HISTORICA 102.
Az SZTE BTK Történész Diákkör kiadványa

Források a Slánský-per és mellékpereinek történetéhez

Fordította és a bevezető tanulmányt írta:
BESSENYEI VANDA

Szeged
2019

SZTE Klebelsberg Könyvtár

J001279527

SZTE Klebelsberg Könyvtár
Egyetemi Gyűjtemény
2.

A dokumentumok forrása:

**HELYBEN
OLVASHATÓ**

Jiří Pelikán (szerk.): *The Czechoslovak Political Trials, 1950–1954. The Suppressed Report of the Dubček Government's Commission Inquiry.* Stanford University Press, Stanford, CA, 1971. 100–130.

X

278408

Szakmailag lektorálta:

BENCsik PéTER

Sorozatszerkesztő:

FERWAGNER PéTER ÁKOS

© SZTE BTK Történész Diákkör, 2019

© Bessenyei Vanda, 2019

HU-ISSN 1216-0954

Tartalom

Koncepciós perek Csehszlovákiában 1948 és 1954 között.....	6
A Piller-bizottság jelentése.....	15
Út a „csehszlovák Rajk”, Rudolf Slánský koncepciós peréig (1951–1952)	15
A tárgyalás körülményei	31
Csehszlovákia általános helyzete 1953–1954-ben	33
A törvényesség megsértése	38
A mellékperek	41
Az elítéltek viselkedése	49
<i>A Documenta Historica</i> eddig megjelent számai.....	52

Koncepciós perek Csehszlovákiában 1948 és 1954 között

A koholt vádak alapján, előre megírt forgatókönyvekkel operáló politikai perek a totalitárius rendszerek szinte állandó jelenségei közé sorolhatók. Nincs ez másképpen a kommunista diktatúrák esetében sem. Ezek mintája a Szovjetunió pergyára, amely gyakorlatilag az állam fennállása első pillanatától kezdve beindult. A kelet-közép-európai államokban, ahol 1949-ig bezárólag megtörtént a kommunista hatalomátvétel, a Szovjetunióban alkalmazott és jól begyakorolt módszerek kiváló alapot biztosítottak a saját külső, majd belső ellenségekkel való leszámoláshoz.

Így nem meglepő, hogy a politikai perek Csehszlovákiában is jellemzőek voltak. Itt 1948 februárjában ragadta meg a kizárólagos hatalmat Csehszlovákia Kommunista Pártja (CSKP). A Szovjetunió e csatlós államában a párton belüli ellenfelekkel való leszámolást gyakorlatilag a Magyarországon megrendezett Rajk-per indukálta. Bár ettől függetlenül is zajlottak koncepciós perek az országban (többek között Milada Horáková pere 1950-ben vagy Arnošt Kolman ügye),¹ egyik sem érte el a Sztálin által támasztott követelményeket, vagyis egyik sem volt legalább olyan horderejű, mint a Rajk-per. A Rajk-per megkomponálása során összesen 347 csehszlovák személyről készítettek jegyzőkönyvet a vallomások alapján,² ami jó kiindulópont volt a csehszlovák kirakatperek számára, hiszen ezek alapján tömeges letartóztatásokat indítottak. Bár hivatalosan a Rajk-perrel

¹ Horáková a CSKP képviselője volt, aki 1948-ban, a februári hatalomátvétel után lemondott mandátumáról. 1950 tavaszán tizenkét társával együtt fogták perbe azzal a váddal, hogy a rendszer megváltoztatására törekedtek. A perben négy halálos ítéletet hoztak, többek között Horákováét is. Kolmant egy 1948-as cikke kapcsán vádolták meg, amelyben kritikával illette a párt felső vezetését. Emiatt frakciónak, trockistának, agitátornak, pártellenesnek bélyegezték. Még abban az évben házi őrizetbe vették, majd rövid időn belül családjával együtt a Szovjetunióba szállították, ahol 1953-ig ült börtönben tárgyalás nélkül.

² Zinner Tibor: „A nagy politikai affér.” *A Rajk–Brankov-ügy*. II. Saxum Kiadó, Debrecen, 2014. 349.

kapcsolatban csak 17 letartóztatásra került sor Csehszlovákiában,³ az általános gyanakvás és feszültség nőtt a párhivatalnokok körében, ami elősegítette a szovjet elvárást, hogy kutassák fel a pártot és a szocialista egységet bomlasztó ellenséget. Ugyanakkor a „csehszlovák Rajkot” jóval nehezebb volt felkutatni, mint azt a CSKP felső vezetése hitte.

Megkezdődött a múltbéli hibák feltárása a párton belül, és a „fő ellenség” gyanúja elsőként Vladimír Clementis külügyminiszterre vetült. 1950 első hónapjaiban Karel Šváb⁴ jelentést állított össze Clementis bűneiről azon vallomások alapján, amelyeket korábban letartóztatott politikusokból csikartak ki.⁵ A párt ezután nyílt támadást indított Clementis ellen, ami azonban fokozatosan fonódott össze az ún. „szlovák burzsoá nacionalisták” ügyével, amely olyan prominens szlovák politikusokat érintett, mint például Gustáv Husák.⁶ Mivel azonban Clementis és a többi vádlott ügye kizárólag a szlovák régióra koncentrálódott, nem lehetett olyan méretűvé formálni, mint a Rajk-pert, amely nemcsak a kommunista államokban váltó ki jelentős hatást, de nemzetközi téren is.⁷

A következő személy, aki köré nagy volumenű pert lehetett volna építeni, Otto Šling, a brnói kerületi⁸ párttitkár lett. Az ellene irányuló és bűneit feltáró vizsgálatot Jarmila Taussigová⁹ kezdeményezésére indították meg 1950 nyarán. Probléma volt azonban, hogy ezt a vizsgálatot a főtitkár, Rudolf Slánský jelenléte nélkül végezték el, aki

³ Jiří Pelikán (szerk.): *The Czechoslovak Political Trials, 1950-1954. The Suppressed Report of the Dubček Government's Commission Inquiry*. Stanford University Press, Stanford, California, 1971. 77.

⁴ Šváb állambiztonsági tisztviselő, majd 1950-től nemzetbiztonsági miniszterhelyettes egészen a letartóztatásáig.

⁵ Karel Kaplan: *The Report on the Murder of the General Secretary*. I.B. Tauris & Co Ltd, London, 1990. 61–62.

⁶ Husák a világháborút követően Szlovákia Kommunista Pártja (SZLKP) KB Elnökségének tagja volt, majd 1948 után bekerült a CSKP KB-ba is. Szabadulását és rehabilitációját követően 1969-től a CSKP első titkára, 1971-től főtitkár, 1975-től köztársasági elnök lett.

⁷ Pelikán: *The Czechoslovak Political Trials*, 90.

⁸ A csehszlovák kerület (ún. *kraj*) a magyar megye megfelelője, bár annál nagyobb közigazgatási egység.

⁹ Taussigová 1948 és 1951 között a CSKP KB Pártellenőrző Bizottság vezető tagja.

hazatérve a jelentésben szereplő Šling elleni vádakat saját maga ellen is felhasználhatónak érezte, így új bizottságot hívott össze az ügy nyomozására, kevés sikerrel. Šling ügye megtorpanni látszott. Hogy miért tartóztatták le mégis 1950. október 6-án, arra egy levél adott ürügyet, amelyet Šling Emanuel Voskától kapott.¹⁰ A megkérdőjelezhető eredetiségű levél Šling kémtevékenységére adott gyanút, ez pedig elegendő alapnak bizonyult a „csehszlovák Rajk” leleplezéséhez.¹¹ Az üggyel kapcsolatban többek között letartóztatták Marie Švermovát,¹² Osvald Závodskýt¹³ és másokat. A letartóztatottak között tartott kihallgatásokon szerzett információk azonban elégtelenek voltak egy nagy koncepció per megrendezéséhez,¹⁴ így a CSKP felső vezetése ismét zsákutcába került a saját Rajkja után folytatott hajszá során.

Ekkor merült fel annak a gondolata, hogy magát a párt főtitkárát,¹⁵ Rudolf Slánskýt keverik gyanúba, neve ugyanis egyre sűrűbben merült fel a már letartóztatottak vallomásaiban. Több tényező miatt azonban Slánskýt végül csak 1951. november 24-én tartóztatták le. Egyrészt a közvetlenül a pártfőtitkára vonatkozó kérdések feltevése a vallatások során tilos volt, így a kihallgatásokat vezető állambiztonsági tisztek sokáig nem jutottak konkrét bizonyítékok birtokába. Másfelől a CSKP elnöke, a párt első számú vezetője, Klement Gottwald maga is vonakodott, hiszen Slánský az egyik legmegbízhatóbb embere, a párt vezetésében jobbkeze volt. Slánský és mindazok sorsát, akit vele együtt tartóztatottak le, végül ismét csak egy levél pecsételte meg, amelyet a „Nagy Utcaseprőhöz” címeztek, és amely

¹⁰ Voska mind a két világháború alatt az Amerikai Egyesült Államokban élő emigránsként a csehszlovák ellenállást segítette hírszerzői munkájával. Szocialista nézetei ellenére a nyugati kapcsolatai miatt vált gyanússá.

¹¹ Kaplan: *The Report on the Murder of the General Secretary*, 81–85.

¹² Švermová a CSKP KB Elnökségének tagja letartóztatásáig, Karel Šváb testvére és Jan Šverma ellenálló felesége. Férje kommunista politikus, 1944-től a szlovák partizánok tagja lett, aki a felkelés bukása után hunyt el.

¹³ Závodský a második világháborút követően a CSKP KB tagja. Előbb a Belügyminisztérium Belső Biztonsági Csoportjának parancsnoka, majd 1949-ben államvédelmi ezredes, végül 1950–1951 folyamán államvédelmi parancsnok.

¹⁴ Pelikán: *The Czechoslovak Political Trials*, 99.

¹⁵ A többi kelet-közép-európai országtól eltérően Csehszlovákiában a főtitkári pozíció a második számú volt a párton belüli rangsorban.

a párt és Állambiztonság legfelsőbb vezetése számára egyértelmű bizonyítéka volt annak, hogy Slánský a párton belül hozott létre és irányított egy összeesküvő központot. Rudolf Slánský hajszája a „csehszlovák Rajk” után lezárult; ő maga került a közellenség szerepébe. A letartóztatottak kihallgatásának végeztével 1952. november 20-tól 27-ig sor kerülhetett a régóta várt (és szovjet oldalról elvárt) perek lefolytatására. A fő vád szerint Slánský Konni Zilliacus brit baloldali politikus¹⁶ segítségével készült államellenes összeesküvésre a maga köré gyűjtött emberekkel. Az addig megszokott trockizmus és titóizmus vádja mellett azonban sokkal inkább kihangsúlyozták a cionizmust, és az egész per ennek fényében lett előre megkomponálva. A forгатókönyv alapján tehát a zsidó származású Slánský fő bűne az volt, hogy szándékosan cionistákat nevezett ki magas pozíciókba, akik hatalmuknál fogva további cionistákat helyeztek az egyes párt- vagy államhivatalnoki posztokra. A tizennégy vádlott Rudolf Slánský, Ludvík Frejka, Josef Frank, Vladimír Clementis, Bedřich Reicin, Karel Šváb, Artur London, Vavro Hajdů, Evžen Löbl, Rudolf Margolius, Otto Fischl, Otto Šling és André Simone voltak. Közülük csupán Londont, Hajdůt és Löblt ítélték életfogytig tartó szabadságvesztésre, a többi vádlottat halálbüntetéssel sújtották, melyet 1952. december 3-án hajtottak végre.

A hosszú évekig tartó hajszának, amely számos emberéletet követelt, nem lett vége. A Slánský-pert további mellékperek követték, noha 1953 tavaszán nem csak Sztálin, hanem Gottwald is elhunyt. Sztálin halálával hiába következett be fordulat a Szovjetunióban és a csatlós kelet-közép-európai államokon belül, Csehszlovákiában továbbra is zajlottak a politikai perek. Ez érintette a belügyminisztérium és a fegyveres erők tagjait, közigazdászok egy csoportját, illetve olyan letartóztatottakat, akiknek „nem maradt hely” a főperen belül (ilyen volt Gustáv Husák és Marie Švermová). A Slánský-perrel kapcsolatos mellékpereket csupán 1954-ben zárták le.

¹⁶ Zilliacus a brit parlament tagja, a Munkáspárt balszárnyának vezető alakja. A második világháborút követően számos csehszlovák és más baloldali, kommunista politikussal tartott fenn szoros kapcsolatot.

Kimondhatjuk, hogy Csehszlovákia nemcsak teljesítette, de túl is teljesítette a Szovjetunió elvárásait: 1948 és 1954 között összesen 233 halálos ítéletet hoztak, amelyből 178-at hajtottak végre.¹⁷

A Piller-jelentés

Ahhoz, hogy a koholt vádak alapján elítélt személyeket rehabilitálhassák, elengedhetetlen volt, hogy magát a per körülményeit is vizsgálata alá vessék. A kelet-közép-európai államokban zajló rehabilitációkra értelemszerűen csak Sztálin 1953-ban bekövetkezett halálát követően nyílt lehetőség. Sztálin halálával a Szovjetunió Kommunista Pártjának vezetésében zajló változások kialakították azt a közeget, ami a persorozatok felülvizsgálatához volt szükséges. Teljes rehabilitációra és a koncepciók per részleteinek feltárására azonban csak az 1989-es rendszerváltást követően nyílt lehetőség.

Csehszlovákiában az elhúzódó perekhez képest meglepő módon három rehabilitációs kísérlet is követte egymást meglehetősen rövid időintervallumon belül. Ennek ellenére a folyamat ebben az államban viszonylag későn indult meg, hiszen míg Magyarországon már 1954-ben megkezdődött a koncepciók per felülvizsgálata, addig ekkor Csehszlovákiában még javában zajlottak a bíróságokon a politikai perek.

Az első bizottságot 1955-ben állította fel a CSKP, ám ekkor még egyáltalán nem azzal a céllal, hogy a Rudolf Barák¹⁸ által vezetett csoport felülvizsgálja az alig egy-két éve lezajlott pereket, hanem hogy végleg lezárják a Slánský-pert és mellékperkeit. Ugyanakkor ez volt az első alkalom, amikor az életben maradt érintett személyek kimondhatták, min kellett keresztülmenniük a perek megkomponálása során. Lehetőség nyílt vallomásaik visszavonására és a rehabilitációért való folyamodásra. Bár nem minden kérelmet fogadtak el, 1955-ben mégis a Barák-bizottság munkájának eredményeként rehabilitáltak Vavro Hajdút és Artur Londont.¹⁹ A tény azonban, hogy 1962-

¹⁷ Bencsik Péter: *Csehszlovákia története dokumentumokban*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2016. 279.

¹⁸ Rudolf Barák 1953 és 1961 között a CSKP legfelsőbb vezetésének tagja, illetve belügyminiszter.

¹⁹ Bencsik Péter: Csehszlovákia 1956-ban – a magyar forradalom kitöréséig. In: Bencsik Péter – Mitrovits Miklós (szerk.): *„A Szovjetunióval örök időkre*

ben Barákot a bizottságon belül végzett munkája miatt találták fenyegetőnek és tartóztatták le sikkasztás vádjával, önmagáért beszél.²⁰

Még Barák letartóztatásának évében, 1962-ben állította fel a CSKP a Drahomír Kolder vezette bizottságot, amelynek immár nyíltan kimondott feladatává vált a koncepciós perek felülvizsgálata (ennek magyarázata az SZKP XXII. kongresszusán indított újabb desztalinizálási folyamat volt). Kolder csoportjával párhuzamosan dolgozott továbbá az ún. „Barnabita-bizottság”²¹ is. A két bizottság 1963-ban kiadott közös jelentésében került sor a Slánský-per halálraítélteinek államellenes bűncselekményeik alól való felmentésére, továbbá Marie Švermová, illetve a „szlovák burzsoá nacionalisták” felmentésére.²²

Jelen fordítás alapjául az 1968-as Piller-jelentés szolgált. 1968 januárjában Antonín Novotný helyett Alexander Dubček került az első titkári posztra, s az általa képviselt „Akcióprogram” és az „emberarcú szocializmus” jelentősen befolyásolta a csehszlovák belpolitikát. Nem csupán kedvező közeget teremtett a perek felülvizsgálatához, de egyenesen megkövetelte azt. 1968 áprilisában Jan Piller, a CSKP KB Elnökségének tagja vezetésével bizottságot állítottak össze e feladat elvégzése céljából. Piller irányítása alatt közgazdászok, ügyvédek, történészek és politológusok dolgoztak, hogy felgöngyölítsék az 1950-es években zajló politikai pereket (különös tekintettel a Slánský-perre, illetve a perek mechanizmusára és következményeire).²³ A jelentést olvasva leszögezhető, hogy készítői a rendelkezésükre álló dokumentumok (a CSKP Központi Bizottságának anyagai, Novotný és Slánský saját iratai)²⁴ alapján a lehető leg-részletesebben kívánták feldolgozni az eseményeket. Minden adat természetesen nem állt a rendelkezésükre: egy részüket a CSKP tartotta vissza, másik részüket maga a Szovjetunió. Ennek ellenére a Piller-bizottság tagjai nyíltan beszéltek a jelentésben arról, miként alakították azokat a szovjet tanácsadók vagy maga Sztálin. Tekintve,

és soha máshogy!” *Az 1956-os magyar forradalom csehszlovák dokumentumai*. MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Történettudományi Intézet, Budapest, 2018. 18.

²⁰ Bencsik: *Csehszlovákia története dokumentumokban*, 306.

²¹ Nevüket az üléseik színhelyéül szolgáló kolostorról kapták.

²² Bencsik: *Csehszlovákia története dokumentumokban*, 306–307.

²³ Pelikán: *The Czechoslovak Political Trials*, 9–10.

²⁴ Uo. 35.

hogy a CSKP felső vezetésében továbbra is ott ültek azok, akik aktívan szerepet vállaltak az 1950-es évek persorozataiban, a jelentés részletessége és valóságűsége való törekvése alapvetően magában hordozta nyilvánosságra kerülésének kudarcát. Piller a fokozódó politikai feszültség közepette jelentette nyáron a CSKP KB-nak, hogy a jelentés olyan szenzitív részleteket tartalmaz, ami nyilvánosságra kerülve teljesen eltörölné a CSKP és vezetésének tekintélyét a nép körében, mi több, válsághelyzetet idézhetne elő. Ez értelemszerűen rendkívüli fenyegetést jelentett mindazok számára, akik a perek előkészítésében vagy lebonyolításában bármilyen módon részt vettek. Az Elnökség tagjainak többsége a fentiek figyelembevételével a jelentés megtárgyalásának elhalasztása mellett döntött. A „prágai tavasz” eszkalálódó politikai hangulata és Piller jelentése végül odáig vezetett, hogy a bizottság számára korábban átadott dokumentumokat még az augusztusi intervenció előtt elkobozták, ahogy az azokról készült jegyzeteiket is, a kész jelentést pedig titkosították, készítőit munkahelyeikről elbocsátva hallgattatták el. Az augusztus 20–21-i szovjet (valamint magyar, bolgár, lengyel és elvieken keletnémet) bevonulást követően nyilvánvalóvá vált, hogy a jelentésről vagy annak tartalmáról ismét tilos beszélni, noha Dubček még ezt követően is igyekezett azt benyújtani a Központi Bizottság számára, hatalmában megingatva azonban eredménytelenül.²⁵ A jelentés Jiří Pelikán csehszlovák újságírónak köszönhetően került Nyugatra, aki 1969-ben távozott Csehszlovákiából. Angol nyelvre fordítva 1971-ben látott napvilágot Pelikán szerkesztésében. A jelentés nyugati kiadását Csehszlovákia pusztán a Nyugat újabb propagandájának minősítette.²⁶

Ahogy már fentebb említettem, a jelentés elsődleges célja az 1950 és 1954 között zajló politikai perek felülvizsgálata, részleteinek feltárása (a lehetőségekhez képest a legpontosabban), kiemelve a Slánský-pert. A jelentés három részből áll: I. Politikai perek, II. Újraértékelés és rehabilitáció, III. Politikai felelősség a pereket illetően.²⁷ Az első fejezetben a bizottság bemutatta, hogy a „csehszlovák

²⁵ Uo. 12.

²⁶ Uo. 14.

²⁷ Az első fejezet alfejezetei: A nemzetközi színtér; A hazai front; A perek fejlődése; A perek megkomponálásnak módja; A perek társadalmi következményei. A második fejezet alfejezetei: Felülvizsgálat a Szovjetunió

Rajk” utáni hajsza miként eszkalálódott Moszkva által is elfogadott, nemzetközi hatással rendelkező koncepciós perré, ezzel nélkülözhetetlen eseménytörténeti keretet adva a bizottság által végzett további vizsgálatokhoz. Ez a fejezet tárja fel azokat a módszereket is, amikkel az egyes pereket megkomponálták, illetve itt került sor annak vizsgálatára, miként hatottak a politikai ügyek a csehszlovák társadalomra, hogyan torzították el a szocializmust a perekkel, sokakat így elfordítva az eszmétől. A konkrét rehabilitációkra csupán a második fejezet utolsó szegmensében került sor. Tekintve, hogy a Kolderbizottság már korábban feltárta a politikai pereket a kommunista hatalomátvétel és 1954 között, a Piller-jelentés ennek némely ténymegállapítását átemelte.²⁸

Fontos megjegyezni, hogy bár a jelentés elsődleges célja a totalitárius rendszer igazságtalanságainak feltárása és áldozatainak rehabilitációja volt, erősen marxista szellemben íródott, és a kommunizmus eszméinek dicsőítésétől alapvetően nem távolodott el, sőt annak a diktatúra általi torzulására hívta fel a figyelmet.²⁹ Továbbá, bár rendkívül fontos volt már a maga korában is, akárcsak történelmi forrásként napjainkban, a bizottság rendelkezésére álló szűkös anyagok tekintetében a Piller-jelentés sem teljes és nem minden részletre kiterjedő vizsgálata a korszak politikai pereinek.

Az általam fordított szöveg csupán a jelentésnek a Slánský-perre és mellékpereire vonatkozó legfontosabb részeit tartalmazza, melyek az első fejezet második alfejezetében találhatók. Természetesen a legjobb a teljes jelentés lefordítása és a magyar történettársadalom számára elérhetővé tétele volna, erre azonban a terjedelmi korlátok miatt nem adódott lehetőség.

*

A lefordított szövegben a szögletes zárójelek között olvasható részek az eredeti angol szövegben is szerepelnek, feltehetően Pelikán

Kommunista Pártjának XX. kongresszusáig; Az első felülvizsgálat lezárása; Felülvizsgálat, 1958–62; Rehabilitáció. Az utolsó fejezet alfejezetei: A párt és kormányservek felelőssége; A vezető hivatalnokok személyes felelőssége; Konklúziók.

²⁸ Pelikán: *The Czechoslovak Political Trials*, 35.

²⁹ Uo. 10.

magyarázó megjegyzései, s nem a Piller-bizottság eredeti jelentéséhez tartoznak.

A jelentést, ahogy a tanulmányt is, lábjegyzetekkel láttam el, ugyanakkor az eredeti szöveg is tartalmaz hivatkozásokat. Ezeket az adott jegyzet után álló „(eredeti lábjegyzet)” kiegészítéssel láttam el, elkülönítve azokat a saját kiegészítéseimtől. Az eredeti hivatkozások között levéltári forrásokra történő utalások is találhatók. Azonban a kötet megjelenése óta a dokumentumok átrendezésén mentek keresztül, mai jelzetük a szövegben szereplővel nem azonos.

A fordításban szereplő, a jobb tagoltságot lehetővé tévő címek saját betoldások, az eredeti szövegben nem szerepelnek.

A közölt dokumentum forrása a már hivatkozott kötet: Jiří Pelikán (szerk.): *The Czechoslovak Political Trials, 1950–1954: The Suppressed Report of the Dubček Government's Commission Inquiry*, Stanford University Press, Stanford, California, 1971. 100–130.

A Piller-bizottság jelentése

Út a „csehszlovák Rajk”, Rudolf Slánský koncepció peréig (1951–1952)

1950–1951-ben Csehszlovákia egyre mélyebb és mélyebb krízisbe süllyedt. A nemzetközi szintén nőtt a feszültség, tartva az új világ-konfliktustól és az intenzív fegyverkezési programra való átállástól, amely súlyos követelményeket támasztott volna a gazdasággal szemben. Megnövekedtek a nehézségek az iparban, a fogyasztási cikkek beszerzését illetően és az irányítási szférában. 1950-ben egyenlőtlen módon és irreálisan emelkedtek az első ötéves terv célkitűzései, majd még inkább a Központi Bizottság 1951. februári ülését követően, ez pedig egyidejűleg zajlott a „szabotőrök és ellenségek” elleni fokozott támadással. A centralizált gazdasági modellt szigorították: a lépések a magánvállalkozások felszámolására a kisiparban, a kézműiparban és a mezőgazdaságban felgyorsultak, ugyanakkor még keményebb módszereket alkalmaztak a társadalom számos része ellen. A körülmények az elkövetkezendő perek gyártásával összefonódva mély morális válságba vezették a kommunista pártot és az egész országot.¹

A felsorolt események, bizonyos esetekben, zárt ajtók mögött zajlottak, a legszigorúbb titoktartásban (a nyilvánosság például semmit nem tudott az egyes esetek háttéréről, a letartóztatások számáról vagy a foglyokkal szembeni törvénytelen bánásmódról); míg más esetekben a teljes nyilvánosság előtt rendezték meg őket. A felelős vezetők szabadon okoztak súlyos károkat a párttagság és a nyilvánosság körein belül a tények teljes elferdítésével és emiatt a zűrzavar terjesztésével. A lakosság nagy részének odaadását a szocializmusért, amelyben hittek, nyíltan kihasználták, tovább torzítva azt. A társadalom lépésről lépésre vált el az ápolat hagyományaitól és a múltból örökölt tradícióitól, miközben a humánus szocializmus eszményétől is távolodott. A törvénytelenséggel szembeni ellenállás

¹ Erről bővebben ld. Mary Heimann: *Czechoslovakia. The State that Failed*. Yale University Press, New Haven és London, 2009. 190–193.

igénye aszerint gyengült, ahogy egyre több és több embert vontak be a képzelt ellenség utáni hajszába.²

Szerkezeti és minőségi változások is zajlottak a kormány felső szintjein és az államapparátusban.³ A hatalmi piramis csúcsán továbbra is egy kisebb csoport birtokolta a döntéshozatal és irányítás kizárólagos jogát. 1951 januárjának vége felé az Elnökség felállította a Központi Bizottság Politikai Titkárságát (Gottwald, Slánský, Zápotocký,⁴ Široký⁵), amelyet rendkívül széleskörű döntéshozatali hatalommal ruházott fel, ami pedig az állambiztonság és a koncepciók perек szférájára is kiterjedt. Az állambiztonságban és a fegyveres erőkben zajló letartóztatások és újjászervezések tekintélyes mozgást idéztek elő a személyi állományban, ahogy az fokozatosan megtörtént a pártmunka minden szintjén is.

A kommunisták nagyarányú letartóztatása 1950 vége és 1951 eleje között biztos jele volt annak, hogy a politikai elnyomás újabb hulláma közeledik.⁶ A párt, az állambiztonság és a hadsereg, illetve az ipar legfelsőbb vezetői hirtelen börtönben találták magukat, és hasonló sorsra jutottak sokan az alacsonyabb szinteken is. A letartóztatottak egyik kiválasztott csoportját néhány hétig a sebtében impro-

² Az eredeti szövegben szereplő mondat: „*The will to resist the illegality weakened as more and more people were drawn into the hunt for imaginary enemies.*” Pelikán: *The Czechoslovak Political Trials*, 100.

³ 1950 májusában döntött úgy a CSKP, hogy a Belügyminisztérium mellett felállítja a Nemzetbiztonsági Minisztériumot, élén Ladislav Kopřivával, akinek Karel Šváb lett a helyettese.

⁴ Antonín Zápotocký a CSKP legfelsőbb vezetői közé tartozott, 1948 és 1953 között a miniszterelnöki, 1953 és 1957 között pedig a köztársaság elnöki posztot töltötte be.

⁵ Viliam Široký a CSKP legfelsőbb vezetői közé tartozott, 1945 és 1963 között az SZLKP elnöke volt, 1945 és 1953 között miniszterelnök-helyettes, majd 1953–1963 között miniszterelnök.

⁶ A letartóztatottak között voltak többek között: Vladimír Clementis volt külügyminiszter, Artur London, Bedřich Reicin, Karel Šváb és Josef Pavel miniszterhelyettesek, Gustáv Husák, Ladislav Novomeský és Ladislav Holdoš, a Szlovák Nemzeti Tanács tagjai, Osvald Závodský és Ivo Milén állambiztonsági parancsnokok, Mikuláš Landa és Ervin Polák regionális párttitkárok, Otakar Hromádka és Bedřich Kopold, a hadsereg tisztjei, Vladimír Drnec, Šimon Drgač és Zdeněk Novák tábornokok.

vizált börtönben, a Prágához közeli kolodějei kastélyban⁷ tartották fogva. Számos tanú megerősítette, hogy a kihallgatások brutalitása ezen a helyen volt a legrosszabb az addigi ismereteik szerint. A szovjet tanácsadók javaslatára, és az ő aktív részvételükkel, a fogva tartottakat megállás nélküli kihallgatásnak vetették alá, verték, valamint éheztetéssel és szomjajztatással kínozták. A rabokat nyirkos cellákban tartották, amelyeknek földpadlója volt, és ahol kezeik és lábaik elfagytak.

Ilyen körülmények között a kihallgatók elérték, hogy a legtöbb áldozatuk „bevallja” a szabotázszt, vagy hogy valljanak másokról. Ugyanakkor amíg számos „terhelő anyagot” szereztek, a kihallgatók és a tanácsadók kénytelenek voltak bevallani, hogy a „bizonyíték” nem igazán perdöntő, s nem tudta alátámasztani abbéli véleményüket, hogy az összeesküvés vezetői Šling és Švermová lennének. Aggódva, nehogy a Központi Bizottság februári ülésén⁸ nyilvánosan bejelentett tervezet eredménytelen legyen, illetve a folyamat lassúsága miatt türelmetlenkedve, néhányan azt a véleményt hangoztatták Gottwaldnak és Slánskynak, hogy az összeesküvés vezetője Šlingnél magasabb pozícióból kell, hogy származzon.

Ettől a ponttól kezdett Slánský neve egyre nagyobb gyakorisággal felbukkanni a fogva tartottak vallomásaiban. Egyesek önvédelemből említették, őszintén megvallva, hogy az ő javaslatára kerültek felelős pozícióba, vagy hogy az ő tudomásával és beleegyezésével, vagy akár a parancsára cselekedtek. Mások azért nevezték meg, mert – jogosan vagy nem – úgy gondolták, ő a felelős a letartóztatásukhoz szükséges beleegyezésért.⁹

Slánský neve felmerült a februári kihallgatásokon Kolodějében, mivel azonban a vizsgálatok továbbra is Šling ellen irányultak, ezek a megjegyzések nem keltettek figyelmet, illetve engedelmeskedve a prominens személyek nevére vonatkozó politikai döntésnek, nem jegyezték fel őket. Ennek ellenére a nemzetbiztonsági minisztert és a

⁷ Az eredeti angol szöveg „Koloděj House-ként” említi, mai cseh elnevezése azonban Koloděje Zámek.

⁸ A KB 1951 februárjában tartott üléséről van szó.

⁹ Ld. V. Brichta *A „Központ-ügy” eredete* című tanulmányát. /eredeti lábjegyzet/ (A „Központ” itt a Slánský-perre utaló kifejezés, mivel a vádlottak körére „államellenes összeesküvő központ” kifejezéssel hivatkozott a korabeli sajtó és pártvezetés. – B. V.)

szovjet tanácsadókat tájékoztatták vagy szóban, vagy írott jelentések révén.

Hamarosan azonban ezek a Slánský-ellenes megjegyzések egyre inkább felkeltették a figyelmet, hiszen lehetséges kiutat jelentettek a kihallgatások során elért zsákutcából. Továbbá 1951 tavaszán számos vallomás született a Ruzyně börtön őrizeteseitől (Löbltől,¹⁰ Švábtól, Kopoldtól,¹¹ Vondráčektól,¹² Závodskýtól és később Artur Londontól¹³), amelyekben konkrét bűncselekményekkel vádolták Slánskýt.¹⁴ Ezeket elsősorban olyan kihallgatók vették fel, mint Smola, Holvek, Arazin, Čermák és mások, akik elégedetlenek voltak azokkal a korlátozásokkal, amik a Slánskýra közvetlenül irányuló kérdésekre vonatkoztak, és a Nemzetbiztonsági Minisztérium, illetve a szovjet tanácsadók háta mögött egészen odáig mentek, hogy nézeteiket a szovjet nagykövet elé tárták.

Az ötletet, hogy a vizsgálatot Slánský ellen fordítsák, az a tény is támogatta, hogy ekkor már a cionizmust tekintették a szocialista tábor elleni imperialista összeesküvés legfőbb fegyverének.¹⁵ Továbbá letartóztatását követően Šváb helyét a párton belüli ellenségek utáni kutatást kezelő osztály élén Keppert¹⁶ vette át, akit egy 1963-ban keletkezett jelentés úgy ír le, mint aki hírhedt a „veszett antiszemitizmusáról”.

¹⁰ Eugen (cseh forrásokban gyakran Evžen) Löbl szlovák közgazdász, külkereskedelmi miniszterhelyettes.

¹¹ Bedřich Kopold ezredesként szolgált a csehszlovák hadseregben.

¹² Josef Vondráček a második világháború előtt a brit hírszerzésnek dolgozott, míg a háború alatt a németeknek, ezért a háborút követően hosszú börtönbüntetésre ítélték.

¹³ London a letartóztatásáig külügyminiszter-helyettesként dolgozott.

¹⁴ Erről bővebben ld. Kaplan: *The Report on the Murder of the General Secretary*, 120–122.

¹⁵ A per anticionista jellegéről ld. bővebben Hevő Péter: *A Slánský-per anticionista jellege és annak következményei*. In: *Hindu istenek, számai tigrisek. Balogh András 70 éves*. ELTE, Új- és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszék, Budapest, 2014.

¹⁶ Andrej Keppert állambiztonsági parancsnok.

A zsidó burzsoá nacionalizmus és a cionizmus veszélyét a szovjet tanácsadók hangsúlyozták az 1951 júniusában Doubekkel¹⁷ és Košťállal¹⁸ tartott üléseken; megállapodás született, hogy erre a „megfelelő” helyeken is fel kellene hívni a figyelmet. Doubek és Košťál ezután felvázolták az első átfogó jelentést, amely összefoglalta a „zsidó burzsoá nacionalizmusról” találtakat és megnevezték Slánskýt és Gemindert. A dokumentumot a szovjet tanácsadók szerkesztését követően átnyújtották Koprivának és Gottwaldnak, akik válaszukban engedélyezték, hogy a vizsgálat ebbe az irányba folytatódjon, hogy így az „összes tény a tervezett összeesküvésről” felfedhető legyen, noha a közvetlenül Slánskýra irányuló kérdések tilalma fennmaradt.

Július 20-án Sztálin kódolt üzenetet küldött Gottwaldnak, amelyben elfogadta a Slánský és Geminder ellen szóló bizonyítékokat, viszont az információt elégtelennek ítélte meg a vád alátámasztásához, mivel azt „ismert bűnözők besúgása” alapozta meg. Sztálin továbbá azt is bejelentette, hogy visszahívja Bojarszkijt¹⁹ Moszkvába, méghozzá azon az alapon, hogy az ügyhöz való hozzáállása nem elég komoly. Gottwald ugyanaznap küldött válaszában azt írta, hogy kezdettől fogva neki magának is voltak kételyei az „elítelt bűnözők” vallomásait illetően; ugyanakkor azt kérte, hadd maradjon Bojarszkij, mivel segítsége értékes, visszahívása pedig nehézségeket okozna az állambiztonsági munkában.

Július 23-án Alexej Čepička,²⁰ Gottwald bizalmas támasza, a szovjet párt PB²¹ ülésén vett részt. Čepička felszólalása után az ülés hosszú időt töltött Slánský és Geminder²² ügyének megvitatásával.²³

¹⁷ Bohumil Doubek alezredes az állambiztonság nyomozói osztályának vezetője, akit törvénytelen kihallgatási módszerei miatt 1955-ben letartóztatnak, és bár kilenc év börtönrre ítélték, 1957-ben szabadlábra helyezték.

¹⁸ Karel Košťál az állambiztonság kihallgató tisztje.

¹⁹ Vlagyimir Ananyevics Bojarszkij a csehszlovák állambiztonság szovjet főtanácsadója 1950 és 1951 folyamán.

²⁰ Čepička a CSKP legfelsőbb vezetésének tagja, 1948 és 1950 között igazságügyi miniszter, 1950 és 1956 között miniszterelnök-helyettes és nemzeti védelmi miniszter. Gottwalddal való kapcsolatát az erősítette, hogy az elnök veje volt.

²¹ Az eredeti angol szövegben a „Politburo” fogalom szerepel.

²² Bedřich Geminder a CSKP KB Titkárság Nemzetközi Osztályának vezetője.

²³ Bővebben ld. Kaplan: *The Murder of the General Secretary*, 125–128.

A következő napon Gottwaldnak küldött levelében Sztálin kijelentette, hogy a szovjet pártvezetőség az elítélt bűnözők bizonyítékát továbbra is megbízhatatlannak tekinti. A csehszlovákiai szovjet tanácsadók jelentéseiből azonban levonták a következtetést, miszerint Slánský számos hibát követett el a káderpolitikát illetően, s emiatt nem tarthatja meg Csehszlovákia Kommunista Pártja főtítkári posztját. Sztálin továbbá megerősítette Bojarszkij visszahívását és egy „erősebb, sokkal tapasztaltabb embert” ajánlott a helyébe. A levél azzal zárult, hogy a tanácsadót minden körülmények között a csehszlovák pártvezetésnek kell irányítani és szigorúan ellenőrizni, és soha nem engedélyezhető, hogy a nemzetbiztonsági miniszter hatáskörét magára vállalja. Az elkövetkező hetek azt mutatták meg, hogy mindez egyszerűen csak papíron létező kinyilatkoztatás volt, a valóság ettől azonban teljesen eltért.

Július 26-án Gottwald válaszolt Sztálinnak, egyetértett javaslataival, és megírta, hogy ő és Zápotocký Slánský áthelyezését fontolgatják kormánypozícióba, mintegy a szeptemberre tervezett átszervezés részeként. Továbbá arra kérte Sztálint, küldjön egy biztonsági tanácsadót Bojarszkij helyére. (A biztonsági főtanácsadó pozícióját november elejétől Beszcsasznov²⁴ birtokolta.)

Figyelemre méltó, hogy a ténylegesen elküldött levél nem foglalta magában az alábbi önkritikus megjegyzést, amit a vázlat tartalmazott: „Végére is én magam sem érzem mentesnek magamat a vád és felelősség alól az elkövetett hibákért.” Összhangban a Sztálinnal folytatott levelezésével, Gottwald parancsot adott a Slánskýról folyó kihallgatások leállítására; mindazonáltal a vallatás nem maradt abba, hiszen sem a csehszlovák állambiztonsági tisztek, sem a szovjet tanácsadók nem fordítottak figyelmet a Sztálintól és Gottwaldtól érkező parancsokra.

Ötvenedik születésnapján, július 31-én Slánskýt a legmagasabb csehszlovák kitüntetéssel ajándékozták meg (*Klement Gottwald Ěrdemrend a Szocializmus Építéséért*), gratuláló levelet is kapott a párt Központi Bizottságától; Gottwald ebből az utolsó pillanatban törölt ki néhány szuperlatívuszt, amit a vázlat tartalmazott, illetve azokat a szavakat, miszerint Slánský Gottwald legodaadóbb kollégái

²⁴ Alekszej Dmitrijevics Beszcsasznov a csehszlovák állambiztonság szovjet főtanácsadója 1951 és 1954 között. 1957 és 1962 között a magyar állambiztonság szovjet tanácsadója.

közé tartozott. Moszkvából azonban nem érkeztek születésnap-i köszöntések, noha Slánský ezt az üzenetet várta leginkább.

Akkor, amikor a sajtó dicsőítő cikkeket közölt Slánskýról (többek közt Kopecký²⁵ és Bareš²⁶ írásait), és amikor özönlöttek a gratuláló táviratok és levelek, Artur London és Karel Šváb a vallomásukat írták a Ruzyně börtönben, kémkedéssel és felforgatással vádolva Slánskýt. Majd Galkin és Jesikov tanácsadók rávették Doubeket és Košťált, hogy írjanak egy második jelentést az egész ügyről. Augusztus elején ők négyen ezt a dokumentumot használták fel arra, hogy meggyőzzék Kopřiva minisztert arról, hogy a közvetlenül Slánskýra irányuló kihallgatásokat folytatni kellene. Kopřiva tárgyalott Gottwalddal lányi rezidenciáján, és azzal a hírrel tért vissza, hogy az elnök teljesen komolyan vette a jelentést, és fontolgatja, hogy minden lehető eszközt fel kellene használni az összeesküvés vezetőjének felderítéséhez. Ez az indirekt válasz elegendő volt; azonnal parancsot adtak ki az egyes fogva tartottak ismételt kihallgatására.

A Központi Bizottság egyik szeptemberi ülésén Slánskýt élesen kritizálták: téves kinevezései utat nyitottak az ellenség számára, a pártapparátust a kormányiszervek fölé emelte (a második központ elmélete), és nem tudta helyesen megítélni az alapvető kérdést, „hol van a kormány tényleges helye?”²⁷ Gottwald a beszéde jelentős részét egyértelműen abból az anyagból merítette, amit Kopřiván keresztül a szovjet tanácsadóktól és a kihallgatást végzőktől kapott. Slánský önkritikát gyakorolt, amelyet bizalmas levélben küldtek a Központi Bizottságtól az összes pártszervhez. Miniszterelnök-helyettesnek nevezték ki és Zápotockýnak kellett őt különös figyelemmel kísérnie. Nagyjából még ugyanebben az időben az egyik szovjet tanácsadó lépéseket tett a Slánský, Frank,²⁸ Geminder,

²⁵ Václav Kopecký keményvonalas sztálinista, a CSKP alapító tagja, 1945 és 1953 között tájékoztatási miniszter, 1953 és 1961 között miniszterelnök-helyettes, 1953 és 1954 során pedig kulturális miniszter.

²⁶ Gustav Bareš a CSKP KB Elnökségének és 1946–1952 között a Politikai Titkárságnak tagja.

²⁷ Kaplan szerint a kihallgatást végzők és a szovjet tanácsadók ekkor hagyták el végleg a Šling–Švermová-féle koncepciót, tekintve, hogy a KB elfogadta Slánský kritikáját. Kaplan: *The Murder of the General Secretary*, 137.

²⁸ Josef Frank a CSKP KB Elnökségének tagja.

Frejka²⁹ és mások ellen szóló anyagok összeállítása érdekében, majd azokkal Moszkvába távozott.

Slánský kritikálása és lefokozása erőteljes válaszreakciót váltott ki. Az üléseken és a határozatokban kifejezett általános érzés szerint Gottwald lehetővé tette a pártmunka hibáinak kijavítását; elismerés övezte aényt, hogy nem habozott kritikával illetni még a sok éven át legközelebbi munkatársát sem. Gottwald presztízse nőtt, elsősorban a kommunisták helyezték belé bizalmukat, ahogy az általános gyanakvás hulláma ismét tetőzött. Egyes helyeken Slánský önkritikáját helyesléssel fogadták, máshol bizalmatlansággal; nem kevesen nyilatkoztak úgy, hogy túl könnyen kezelték, hogy nem mondott el mindent a pártnak, és hogy ő maga lehet akár a rejtőzködő ellenség a párt felső vezetésében.

Az 1951 őszen lefolytatott, Slánskýt, Gemindert és másokat érintő kihallgatások eredményei csalódást keltettek az állambiztonság embereiben. Amennyiben új tényeket tártak fel, azok keveset tettek hozzá a Központi Bizottság szeptemberi ülésén megfogalmazott vádakhoz és az ott gyakorolt önkritikához; úgy lehetett rájuk tekinteni, mint amik azokra a hibákra mutatnak rá, amelyek elérték a párt főtitkári posztjáról való lefokozást, de nem nyújtottak alapot a letartóztatáshoz és vádemeléshez.

Ismételten a szovjet tanácsadók álltak elő javaslattal. Tanácsukra viszonylag gyorsan átalakították a kihallgatások menetét és számos fogoly tanúvallomását, azokét, akiket korábban már vádoltak azzal, hogy saját akaratukból követtek el szabotázszt, továbbá Slánský elleni összeesküvéssel is. Például Košťál azt javasolta Šlingnek, vallja azt, hogy ő és társai Slánský tudtával végezték felforgató tevékenységüket. Šling és a többiek ezt a változást némi megkönnyebbüléssel fogadták, hiszen ez enyhébb ítélet reményére adott okot. A kihallgatások jegyzőkönyvében Slánskýt már az összeesküvés központi alakjaként formálták meg. Azt mondták, a foglyok korábbi vallomásai ravasz kísérletek voltak, hogy a figyelmet eltereljék a gondosan álcázott vezetőről, akit bármi áron meg kellett védeni, mind az összeesküvés sikeréért, mind a még szabad tagok védelméért.

A Slánský-ügy akkor vett új és döntő fordulatot, amikor Mikojan³⁰ váratlan látogatást tett Prágába november 11-én a szovjet

²⁹ Ludvík Frejka Gottwald gazdasági tanácsadójaként dolgozott 1945 és 1951 között.

PB tagjaként. Egy, a júliusi állásponttól lényegesen eltérő levelet hozott magával Sztálintól Gottwaldnak. Sztálin immár ragaszkodott Slánský azonnali letartóztatásához, mivel úgy tűnt, bármelyik pillanatban Nyugatra szökhet.³¹

Čepička tanúvallomása alapján Gottwald habozott – ami csak alátámasztotta, hogy a júliusi megbeszélések és Slánský lefokozása nem hoztak olyan új bizonyítékokat, amik indokolták volna a letartóztatást –, aminek következtében Mikojan a megbeszélést félbeszakította, hogy a szovjet nagykövetségen felvegye a kapcsolatot Sztálinnal. Amikor az ülés folytatódott, Čepička jelenlétében, Mikojan azt mondta, Sztálin ragaszkodik nézeteihez, illetve emlékeztette Gottwaldot komoly kötelességére. Habár nem álltak rendelkezésére tények, Gottwald azt a következtetést vont le, hogy Sztálin, mint általában, megbízható információkkal rendelkezik, illetve hogy tanácsa helyes volt. Mikojanon keresztül juttatta el üzenetét neki, miszerint beleegyezik Slánský letartóztatásába.

Volt azonban, egyelőre magyarázat nélkül, tizenhárom nap késedelem. A letartóztatás ürügyét egy levélben találták meg, amelyet a „Nagy Utcaseprőnek” címeztek, és amelyet november 9-én küldött Csehszlovákiába egy külföldi szolgálatban álló ügynök, aki a csehszlovák állambiztonságnak is dolgozott. A levél arra figyelmeztette címzettjét, hogy félő, Gomulka³² sorsára fog jutni, és felajánlotta neki segítségét a határátlépésre, biztonságos menedékhelyre és későbbi időpontra megélhetési lehetőségre, noha politikai karrierre

³⁰ Anasztáz Ivanovics Mikojan szovjet politikus a legfelsőbb szovjet politikai vezetőség körébe tartozott, 1964–1965-ben a Legfelsőbb Tanács Elnökségének elnöki pozícióját töltötte be.

³¹ Mikojan érkezését illetően két dátum is rendelkezésünkre áll: november 11. és november 22. Előbbi Gottwald titkárnőjének vallomása, illetve Gottwaldnak a naplójába tett személyes bejegyzése támasztja alá, míg utóbbi Slánský letartóztatásának napja (november 23.), hiszen így Sztálin parancsának Mikojan által való közlése és annak végrehajtása között nem áll fenn a tizenkét napos késlekedés. A jelentés és Karel Kaplan is a 11-i érkezést veszi alapul.

³² Władysław Gomułka vezető lengyel kommunista politikus, 1943 és 1948 között a Lengyel Munkáspárt főtitkára, azonban 1948-ban ellenezte a Lengyel Egyesült Munkáspárt (LEMP) létrejöttét, illetve Sztálin nézeteit, így 1951-ben kizárták a pártból és letartóztatták, majd csak 1954-ben szabadult. 1956–1970 között a LEMP első titkára volt.

nem. Az 1962–1963-as bizottság³³ és saját alapos vizsgálataink ellenére még mindig nem sikerült fényt deríteni ennek az ügynek a hátterére.³⁴ A levél egyértelműen provokáció volt, de nincs megbízható bizonyíték, ami igazolná, hogy egy külföldi hírszerző szolgálat munkája volt-e, Berija egyik emberének agyszüleménye, hazai forrásokból kialakuló vázlat, vagy esetleg ezen elemek kombinációja.³⁵ Az sem világos, ki javasolta, hogy Slánskynak kell annak a személynek lennie, akinek a levelet címezték. Megbízható bizonyítékunk van azonban arra, hogy állambiztonsági tisztek és szovjet tanácsadók egy csoportja osztotta ezt a következtetést. November 23-án Gottwald beleegyezett egy Zápotockýval, Kopřivával és a tanácsadó Beszcassztnovval való találkozás ötletébe, és meghozták a döntést, hogy Slánskýt a következő este letartóztatják (habár neki sejtelt sem volt a Nagy Utcaseprő-levélről és azt soha nem is kapta meg). Az esemény után, november 24-én a Politikai Titkárság és az Elnökség jóváhagyta a történeteket; december 3-án a Központi Bizottság is követte a példáját. Ezt az ülést félreinformálva Gottwald azt állította, hogy egy új fontos bizonyíték tette elengedhetetlenné a letartóztatást. A tagoknak a részletekre irányuló érdeklődési kísérletét azzal a hihehető kifogással akadályozta meg, hogy kitergetésük akadályozná a vizsgálatot. A döntést „Rudolf Slánský árulásáról” és vezető szerepéről a „pártellenes és államellenes összeesküvésben” a Központi Bizottság elfogadta, ez pedig erős politikai irányítást biztosított az ügy további kezeléséhez. Sem Slánský saját ártatlanságának állhatatos kinyilatkoztatása az Elnökségnek november 26-án, sem a javára szóló tények nem használtak – sorsát, és így másokét is, szánt szándékkal eldöntötték, annyi maradt, hogy eljátsszák az előadást a tárgyalás és kivégzés tetőpontjáig.

A Központi Bizottság tagjainak válasza a szenzációs hírre, hogy a főtitkárukat letartóztatják, az elismerés és a nyílt megkönnyebbülés volt. Senki nem fogalmazott meg kétségeket, senki nem mutatott hajlandóságot, hogy meghallgassa, amit Slánský mondott volna az

³³ Ez a Kolder-bizottságra való utalás.

³⁴ A levél a szovjet tanácsadók és a csehszlovák állambiztonsági személyzet munkája volt. Erről bővebben ld. Kaplan: *The Murder of the General Secretary*, 139–143.

³⁵ Lásd a „Nagy Utcaseprő-ügyről” készült külön tanulmányt. /eredeti lábjegyzet/

üggyről; épp ellenkezőleg, a megbeszélés során felszólalók ügynököknek, ellenségnek és árulónak minősítették. Ráadásul a Bizottság felszólított mindenkit, aki segíteni tudott feltárni a cselekményt, hogy információikat juttassák el a pártnak. Szomorú tény, hogy számos levél érkezett válaszul erre a felhívásra; egyszerű párttagok, tisztviselők és magas pozícióban lévő emberek jelentkeztek „új bizonyítékokkal” a foglyokról és ennek tetejébe másokat is feljelentettek. Önkritikus szóbeli és írott vallomások özöne vezető emberektől (Bareš, Hendrych, Reiman, Dolanský, Frank és mások) további munióit jelentettek Slánský és társainak kihallgatásához, és sok esetben további letartóztatások ürügyeül szolgáltak.

Azonnali lépéseket tettek, hogy kialakítsák a nyilvános támogatottságot – a koncepciós perek elengedhetetlen kísérőjét – a Kommunista Párt tagjainak túlsúlyával. Közvetlenül Slánský letartóztatását követően, mielőtt bűnösségét megállapították, a tárgyalás előtt Gottwald száz és száz határozatot kapott kommunistáktól, szakszervezetisektől, sőt még iskolásoktól is, akik megköszönték az ellenség leplezését és a legszigorúbb büntetést követelték (a halált is beleértve) az összeesküvés vezetőjére. A 2355 határozat, levél és távirat közül, amelyek 1951. december 19-ig érkeztek a Párt Központi Irodájába, egy sem vonta kétségbe Slánský bűnösségét vagy az összeesküvés létét.

A Slánskýval egy napon letartóztatott prominens személyek közül megemlíthetjük Bedřich Gemindert, Jarmila Taussigovát és Richard Slánskýt [Rudolf testvérét]. Decemberben Eduard Goldstücker³⁶ vették őrizetbe, 1952 első felében pedig Margoliust,³⁷ Frejkát, Goldmannt,³⁸ Frankot, Simone-t³⁹ és másokat. A Slánskýval fennálló hivatalos vagy személyes kapcsolat okot adott számos magas beosztású funkcionárius elmozdítására különböző szektorokban; az áldozatok egyike Kopřiva nemzetbiztonsági miniszter volt, aki

³⁶ Goldstücker csehszlovák diplomataként dolgozott.

³⁷ Rudolf Margolius külkereskedelmi miniszterhelyettes volt.

³⁸ Josef Goldmann vezető csehszlovák közgazdász, az Állami Tervhivatal vezetője.

³⁹ André Simone újságíróként dolgozott letartóztatásáig.

mint „Slánský embere” elvesztette mind Gottwald, mind Sztálin bizalmát; 1952 januárjának végén Karol Bacilek⁴⁰ került a helyére.⁴¹

A tárgyalás előkészítése egy egész évet vett igénybe – a Csehszlovákiában valaha volt legnagyobb koncepciós pernek, és teljes körű nyilvános bemutatónak tervezték meg.⁴² A kezdetektől fogva, mikor az elsődleges feladat a hosszú távú kihallgatások levezénylése volt, minden a menetrend szerint haladt. A csehszlovák kihallgatók erőfeszítéseit kiegyenlítette a három, speciálisan a Slánský-per „konstruálására” kiküldött szovjet tanácsadó (Gromov, Morozov és Csernov), illetve Beszcsasztnov, a Csehszlovák Nemzetbiztonsági Minisztérium szovjet főtanácsadója két asszisztensével, Jesikovval és Galkinnal. Ők személyesen felügyelték a vizsgálatokat, kínáltak tanácsokat és segítettek megtervezni a kihallgatásokat.⁴³

Az elítéltekből kicsikart hamis vallomásokon kívül az állambiztonságnak egyetlen egy dokumentuma volt az ügyben – a „Nagy Utcaseprő” levél, ami elegendő volt, hogy Slánskýt letartóztassák és markukban tartsák. A feladat most az lett, hogy hozzájussanak a „bizonyítékhoz”, így e célból „okirati csoportot” hoztak létre, hogy felkutassák a szükséges dokumentumokat az archívumokban. Ezek legtöbbjét a pártközpont irattára biztosította, és Antonin Novotný⁴⁴ játszott jelentős szerepet az állambiztonságnak való átadásukban.

⁴⁰ Karol Bacilek 1951 és 1963 között a CSKP legfelsőbb vezetésének tagja, illetve 1952–1953-ban nemzetbiztonsági miniszter. 1951 és 1963 között az SZLKP főtitkára.

⁴¹ Kopřiva ellen saját beosztottjai gyűjtöttek „bizonyítékokat”. A végső csapást számára Gottwald utasítása jelentette, hogy készítsen beszámolót saját és az általa vezetett minisztérium munkájával kapcsolatban, ami a bizalom megvonásának jele volt. Mindenesetre Kopřiva eleget tett Gottwald kérésének, levonta a konklúziót, hogy Slánskýhoz közel áll, majd saját maga nyújtotta be lemondását.

⁴² Ld. Dr. E. Dvořáková „*R. Slánský börtönben*” című részletes tanulmányát, illetve V. Brichta „*«A R. Slánský vezette Államellenes Összeesküvő Központ vezetésége» tárgyalásának előkészítése*” című tanulmányát. /eredeti lábjegyzet/

⁴³ A kihallgatásokban azonban nem vettek részt, jelen sem voltak, az ügyről viszont ők rendelkeztek egyedül átfogó képpel.

⁴⁴ Novotný a CSKP legfelsőbb vezetésének tagja 1951 és 1968 között, majd 1953 és 1968 között a párt első titkára. 1957 és 1968 között a köztársasági elnöki pozíciót is birtokolta.

1952. január 2-ig Slánský csak azon politikai hibáit ismerte be, amelyeket már említett a Központi Bizottsághoz intézett önkritikus nyilatkozatában 1951 szeptemberében. Kategorikusan elutasította az árulásnak, az összeesküvés megszervezésének vagy a hatalom átvételére való törekvésnek a vádját. Mindazonáltal ahogy nőtt a nyomás – egy ügynököt helyeztek a cellájába fogolytársnak álcázva,⁴⁵ szembesítéseket rendeztek meg és így tovább –, rájött helyzete reménytelenségére, és január végén öngyilkosságot kísérelt meg.⁴⁶ Ennek kudarcával fordulópont következett be; elkezdte beismerni a „második központ” létét, és fokozatosan vallott be mindent, amit kérdeztek tőle. Februárban Doubeket, aki a kihallgatásért volt felelős, a prágai várba hívták, hogy személyesen tegyen jelentést Gottwaldnak és Zápotockýnak.⁴⁷ Elégedettségének kifejezésével Gottwald úgy határozott, hogy a kihallgatásoknak a terv szerint kell folytatódniuk, és hogy semmibe sem szabad belekezdeni a szovjet tanácsadók nélkül.

Mindezek után augusztusig Slánskýt az állítólagos bűnös tevékenységének különböző aspektusairól kérdezték ki, különös tekintettel a trockizmusra, cionizmusra és Konni Zilliacusszal való kapcsolataira. Ezen a ponton felvázolták a „kérdés és válasz protokollt” is, ami a per forgatókönyvének első verziója lett. Ezalatt az okirati csoport kivonatokat gyűjtött különböző hivatalos forrásokból, mint vádlott elleni „bizonyítékokat”. Továbbá megkezdte munkáját a „szakértők bizottsága” is, a szabotázs vádjának hitelességet kölcsönözve. Hatvan szakértői értékelést készítettek, és három privát jelentést – néhány kivétellel mindegyiket objektív és komoly megközelítés nélkül.

A „Nagy Utcaseprő” levelét csak a kihallgatás legvégén mutatták be. Miután célját betöltötte mint „kardinális bizonyíték” Slánský letartóztatásához, teljes kudarcot vallott, hogy bizonyítsa Slánský

⁴⁵ Az ügynök Bohdan Benda, aki letartóztatását Slánskýnak köszönhetette 1948 őszén.

⁴⁶ 1952. január 27-én Slánský idegösszeomlást kapott, öngyilkossági kísérletére pedig nem sokkal később, 31-én került sor.

⁴⁷ Doubeket 1955-ben tartóztatták le törvénysértő kihallgatási módszerei miatt, és kilenc év letöltendő börtönbüntetést kapott. A kiszabott ítélet letöltése alatt Doubek saját maga döntött úgy, hogy megírja vallomását a főperről és a mellékperekről. Erről bővebben ld. Karel Kaplan (szerk.): *StB o sobě: Výpověď vyšetřovatele Bohumila Doubka*. Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, Prága, 2002.

külföldi kapcsolatait a csehszlovák kihallgatók és szovjet tanácsadók számára, ezért csak az előzetes nyomozásban tűnt fel, majd a bíróságon másodlagos fontosságú dokumentumként.

1952 nyarán lezajlottak az összeesküvő csoport képeinek utolsó simításai is, és hamarosan perbe fogták őket. A csoport elnevezését illetően a különböző javaslatok közül (összeesküvő kémközpont, kém-összeesküvő központ, összeesküvő cionista kémközpont, hogy megnevezzünk néhányat) végül az „Államellenes Összeesküvő Központ R. Slánský vezetésével” győzött.

Hosszú megbeszélés zajlott azon vádlottakról, akik zsidó származásúak voltak (a Slánský-csoporthoz kiválasztott tizennégyből tizenegy). A „zsidó nemzetiségű” kifejezést, melyet eredetileg a szovjet tanácsadók javasoltak [és használtak széles körben a Szovjetunióban], a „cseh nemzetiségű, zsidó származású” helyettesítette.

Az „Államellenes Összeesküvő Központ” vezetőinek kiválasztását számos tényező határozta meg. Mivel választékból nem volt hiány a rengeteg letartóztatott közül, emiatt az alábbi szempontokat vették számításba: a kihallgatás során szerzett vallomások; annak a valószínűsége, hogy az érintett személy „jól viselkedik” a tárgyaláson; hogy a vallomása milyen hatást gyakorolna; és természetesen a Slánskýhoz való közelségének foka. Az is fontos volt, hogy a csoport a közelet legfőbb köreinek képviselőit tartalmazza.

A nyár és az ősz is a végleges szervezeti és személyi előkészületekkel és a vádirat megfogalmazásával telt el. Augusztus 27-én a Politikai Titkárság jóváhagyta Dr. Josef Urválekot a tárgyalás főügyészeként, október 25-én pedig a törvényszék tagjait (elnök: Dr. Jaroslav Novák; tagok: Dr. Karel Trudák és František Stýblo). Az ügyész, a bírák és a védőügyvéd különleges eligazításon mentek át a tárgyalás előtt, mindegyiküknek kijelölték a pontos szerepét. Ígéretet kellett tenniük, hogy pontosan tartják magukat a dokumentumokhoz, amelyeket a vallatók biztosítanak, és követik az eljárások forgatókönyvét.

Mindeközben a tanácsadók elvárásai alapján a vádlottak memorizálták vallomásaikat, melyeket a bíróságon tesznek majd. Habár ekkorra mind megtört emberek lettek, annak érdekében, hogy biztosítsák, minden megfelelően menjen, az ő részeit előre magnószalagra vették – ezt a tanulást a Kosztov-perből vonták le. Kosztov a bíróságon visszavonta korábbi vallomásait, ennek következtében megtiltották, hogy megszólaljon, és az előkészített tanúságtételét

felolvasták helyette.⁴⁸ Részleteket a felvételtől még az Elnökségnek is lejátszottak! Közvetlenül a tárgyalás előtt Bacilek személyes beszélgetéseket folytatott a vádlottakkal (kivéve Slánskýval), azt sugallva nekik, hogy ha tartják magukat a megbeszélte eljáráshoz a bíróságon, enyhébb ítéletet kaphatnak, felidézve a párt iránti hűségüket, amelynek érdeke fűződik a tárgyaláshoz, és megígérte, hogy családjaikra gondot viselnek.

A vádirat számos változtatáson ment át. Az első két verziót a szovjet tanácsadók utasításai alapján Doubek szerkesztette, és kívánságai szerint Prchal⁴⁹ módosította. Amikor a Politikai Titkárság november 13-án megvitatta a dokumentumot, nem volt ellenvetés. Némi kritika, nem a vádirat lényege ellen, de megfogalmazódott Čepička és Gottwald részéről; előbbi gyengének tartotta a vádiratot szakmai szempontból, illetve a bizonyíték Gottwald meggyilkolásának kísérletére nem volt számára meggyőző. Gottwald azt a nézőpontot fejtette ki, miszerint a „párton belüli aktivitásnak nem kellene a vád részét képeznie”. Mégis mindketten világossá tették, hogy beleegyeznek a Slánský elleni vádakba, ez pedig implicit volt további kritikáikban. Gottwald például szükségesnek vélte bemutatni Slánský „csalását, képmutatását és hazugságát”. Az ülés jegyzőkönyve alapján Slánský és mások ellen éles támadást indított Kopecký, aki szükségesnek tartotta kiemelni azt, hogy „nyugatosok” [azon személyek, akik a háború alatt nyugaton tartózkodtak] és zsidók hajlottak arra, hogy az amerikai imperializmus ügynökei legyenek. Az ügy pragmatikus megközelítése rámutatott azokra a féllelmekekre, hogy a tárgyalás alááshatja az öt éves tervbe vetett bizalmat (Zápotočský, Gottwald). Egy Bacilekből, Čepičkából, Kopeckýből és Dr. Raisból⁵⁰ álló bizottságot jelöltek ki a vádirat újabb vázlatának elkészítésére, a végső szerkesztést Gottwald végezte, aki kisebb

⁴⁸ A bolgár Trajco Kostovnak sosem tiltották meg, hogy megszólaljon. A vallomása első visszavonását követően egyszerűen kivezették a tárgyalóteremből, és a tárgyalást a kihallgatási jegyzőkönyvének felolvasásával folytatták. Másodszor az utolsó szó jogán vonta vissza vallomását, ekkor pedig egyszerűen félbeszakították. A Kostov-perről bővebben ld. Hódos György: *Tettesek és áldozatok. Koncepciós perek Magyarországon és Közép-Kelet-Európában*. Noran Kiadó, Budapest, 2005. 37–62.

⁴⁹ Antonín Prchal nemzetbiztonsági miniszter-helyettes.

⁵⁰ Dr. Štefan Rais 1950 és 1953 között igazságügy-miniszter.

módosítások mellett kitörölte azon bekezdéseket, melyek Slánskýt a szocializmushoz vezető csehszlovák út propagálásával vádolták.⁵¹

A Politikai Titkárság elfogadta a védőügyvédek listáját, hozzátéve még két katonai bírát (Štella tábornok és František Doušek) a bírói pulpitushoz, és további bizottságokat bízta meg a tárgyalás felügyeletével. A Politikai Bizottság tagjai az eljárás lebonyolítására Bacílek mint elnök, Šíroký, Čepička, Kopecký, Novotný és Rais lettek. A Sajtóbizottságot Kopecký (később Köhler)⁵² elnökölte, benne pedig Prchal, Klos, Koucký,⁵³ Vorel és Doubek voltak a tagok. Novotný a Központi Pártirodával való közös munkát kapta feladatul, hogy biztossítsa a megbízható jelenléte a nyilvános hallgatóságban; Bacíleket, Kopeckýt és Novotnýt utasították, hogy gondoskodjanak a per eseményeinek közvetlen továbbításáról a Politikai Titkárság tagjai számára. A Politikai Bizottság munkája tartalmazta időbeosztás elkészítését; ez megkívánta az eljárások lerövidítését, ezáltal csökkentve az előhívható tanúk számát.

Ekkortájt döntöttek az ítéletekről is, habár nincs adat arra vonatkozólag, hogy hol és mikor. Ezt azonban már a szokásos eljárás követte – a döntés megszületett és az igazságügy-miniszter adta át az ügyészeknek és a bíróságnak. Hogy ezt a döntést a politikai vezetés hozta meg, azt Čepička 1963-ban tett vallomása mutatja: „Az ítéletek megvitatása mindenki részéről nagy felelősség légkörében zajlott le, Gottwaldot is beleértve, és úgy gondolom, a döntés nem tartott sokáig.”⁵⁴

⁵¹ Ennek magyarázata, hogy a szocializmushoz vezető csehszlovák út fő hangoztatója 1948 első felében maga Gottwald volt.

⁵² Bruno Köhler a CSKP apparátusának vezető alakja, a KB tagja.

⁵³ Vladimír Koucký 1955 és 1958 között a *Rudé právo* főszerkesztőjeként dolgozott.

⁵⁴ Az ítéleteket csupán a tárgyalás hetében hozták meg, november 27-e előtt. A Gottwald által összehívott rövid ülésen az általa javasolt ítéleteket ellenvetés nélkül fogadták el a jelenlévők (többek között Čepička, Novotný, Šíroký). Kaplan: *The Murder of the General Secretary*, 232.

A tárgyalás körülményei

1952. november 20-án megkezdődött a tárgyalás – az előre elkészített forgatókönyv és menetrend alapján. Csupán egyszer hagyott ki egy kérdést az ügyész, a vádlott pedig, betanulva a kérdések és válaszok sorrendjét, arra a kérdésre felelt, amit kérdezni kellett volna, ahelyett, amit ténylegesen feltettek neki.

Mielőtt az eljárások befejeződtek volna, már utasításokat adtak ki az esetlegesen benyújtott fellebbezések kezelésére. Ezeket december 4-én kellett volna meghallgatni és az ítéleteket kellett volna megerősíteniük. Figyelemreméltó sajátosságuk (azon döntésen túl, hogy a fellebbezéseket egy napon hallgassák meg) az volt, hogy a Politikai Titkárság anélkül határozott egy ilyen fontos dolog felől, hogy összeültek volna a megvitatására. A tagok csupán telefonon közölték beleegyezésüket a javasolt megállapodásokba.

A tárgyalás teljes sajtó- és rádiónyilvánosságot kapott. Attól a perctől fogva, hogy elkezdődött, a pártot és más szervezeteket akcióba lendítették. Ezrével érkeztek a határozatok a Központi Bizottsághoz, az elnökhöz és az Állami Bírósághoz. Több ezerszer szavaztak meg halálos ítéletet gyárakban, irodákban és más munkahelyeken, még mielőtt a bíróság kimondta volna saját ítéletét. És mégis voltak olyanok, akiknek voltak kétségeik és felszólaltak az ellen, hogy út nyíljon az irracionális hangulat és az indulatok előtt. Nyilvánvaló, a hosszú vádirat és az eljárások óramű pontosságú precizitása okozott némi gyanakvást.

Az 1952. november 27-én meghozott ítéletek a vádlottakat többszörösen bűnösnek találták hazaárulás, kémkedés, szabotázs és katonai árulás vádjával. Slánskýt, Gemindert, Frejkát, Frankot, Clementist, Reicint,⁵⁵ Švábót, Margoliust, Fischlt,⁵⁶ Šlinget és Simone-t halálra, Londont, Löblt és Hajdút⁵⁷ életfogytiglani börtönbüntetésre ítélték. Fellebbezéseket nem nyújtottak be, a kegyelmi kérvényeket pedig elutasították. 1952. december 3-án a tizennégy elítéltből tizenegy ment a vesztőhelyre.

⁵⁵ Bedřich Reicin tábornok nemzetbiztonsági miniszter-helyettes.

⁵⁶ Otto Fischl 1949 és 1951 között pénzügyminiszter helyettes.

⁵⁷ Vavro Hajdú 1949 és 1951 között külügyminiszter helyettes.

Slánský kivételével az áldozatok mindegyike írt búcsúlevelet a kivégzésüket megelőző estén. Ezek a levelek bizonyítékot alkotnak, és ezt talán legjobban Frejka Gottwaldhoz írott levelének szavai mutatják: „Életének utolsó órájában az ember nem hazudik. Könyörögm tehát Önnek, higgye el, amit írok magának. Ezek a sorok mindenféleképpen eljutnak majd Önhöz, amikor én már nem leszek, tehát miért írnék bármit, ha nem az igazat?” Azt írta, csupán azért beszélt magáról „ügynökként”, hogy teljesítse a kötelezettségeit a dolgozó nép és a Kommunista Párt irányába – ahogy erre a vallatói ösztönözték. Šváb azt írta, azért tett vallomást, mert azt „kötelességének és politikailag szükségszerűnek” tekintette. Šling azt írta: „Őszintén kijelentem halálom előtt, hogy soha nem voltam kém.” Simone, aki szintén kiemelte, hogy néhány órával halála előtt „még a legrosszabb ember is az igazat mondja”, Gottwaldhoz írott soraiban azt mondta, soha nem volt „áruló vagy kém vagy ügynök a Nyugat szolgálatában vagy bármilyen más hírszerző szolgálatnál”.⁵⁸

Az elítéltek búcsúleveleit családjaikhoz soha nem kézbesítették, Gottwaldnak címzett leveleiket pedig a kivégzések után tíz nappal adta át neki Bacilek.

A Politikai Titkárság 1953. február 17-én hozott döntésével összhangban számos állambiztonsági dolgozónak adományoztak kitüntetést a tárgyalással kapcsolatos szolgálataikért – tizennégyen (köztük Doubek, Košťál, Musil⁵⁹ és Moučka⁶⁰) a Köztársaság Érdemrendjét kapták, hatan a Munka Érdemrendjét, negyvenheten kapták meg a Bátorságért kitüntetést, sokakat előléptettek és anyagi jutalomban részesítettek.

A Csehszlovákiában tartott legnagyobb kirakatpernek vége lett. De nem teljesen. 1952. november 28-án Bierut⁶¹ levelet küldött Gottwaldnak, amelyben engedélyt kért, hogy a „mi állambiztonsági embereink kihallgathassák Slánskýt és másokat a Gomulkával és

⁵⁸ A leveleket teljes terjedelmükben ld. Kaplan: *The Murder of the General Secretary*, 249–284.

⁵⁹ Jan Musil állambiztonsági kihallgató tiszt.

⁶⁰ Milan Moučka állambiztonsági tiszt.

⁶¹ Bolesław Bierut 1944 és 1947 között a lengyel Népi Tanács Elnökségének elnöke, majd 1947 és 1952 között lengyel köztársasági elnök, 1952 és 1954 között lengyel miniszterelnök, 1948 és 1956 között a LEMP KB főtitkára volt.

Fielddel való kapcsolataikról”. (File AN, Box 26, Vol. 4, pp. 7879)⁶²
A kérdésnek eleget tettek. Azonban a szándékot, hogy a központ nemzetközi elágazásait felfedjék, a világesemények fényében elhagyták.

A főtárgyalást további perek mint „mellékperek” követték.

Csehszlovákia általános helyzete 1953–1954-ben

1953–1954-ben, mint mindig, a csehszlovák belső állapotokat a nemzetközi tényezők határozták meg jelentősen, különösképpen a szocialista országokban zajló politikai változások.

A hidegháború legrosszabb fázisát követően 1953 új szakaszt nyitott, melyet a csökkenő nemzetközi feszültség jellemezett. Az 1953 júliusában kötött koreai fegyverszünet véget vetett a kapitalizmus és szocializmus közötti fegyveres konfliktusnak, amely három éven keresztül fenyegette a világbékét. 1954-ben született meg a Genfi Egyezmény Vietnamban illetően.

Mindez nem jelentette azt, hogy a nemzetközi feszültség csökkentésével szemben nem álltak fent továbbra is tényezők. Csehszlovákia számára az bírt jelentőséggel, hogy az imperialista hatalmak elutasították, hogy tárgyaljanak a német kérdéssel, Nyugat-Németországgal újrafelfegyverzéséről és teljes NATO-tagságának támogatásáról. Továbbá 1952 augusztusáig⁶³ a „felszabadítás” Dulles-doktrínája felváltotta a „kommunizmus feltartóztatásának” sikertelen taktikáját.⁶⁴

A korszakban a Szovjetunió belüli politikai változások voltak a nemzetközi viszonyok fő tényezői. Sztálin halálát 1953 tavaszán olyan időszak követte, melyet a „személyi kultusz” és következmé-

⁶² A jelzet azonosítása sikertelen volt, így fordítása sem lehetséges. Elképzelhető, hogy az „AN” Antonín Novotnýra utal, akinek személyes fondjában azonban a témára vonatkozó ilyen jelzet ma már nem található.

⁶³ Ez téves dátum lehet, hiszen Dulles jóval korábban, már az 1940-es évek végén kifejtette a „felgöngyölítés” elvét. A Truman-doktrínában szereplő feltartóztatás elvének felváltása Dulles jelszavával pedig nem tehető 1952 augusztusára. Dulles republikánus politikusként csak 1953 januárjában került kormányzati pozícióba Eisenhower külügyminisztereként.

⁶⁴ A korszak nemzetközi politikai helyzetéről bővebben ld. Békés Csaba: Hidegháború-enyhülés új megközelítésben. *Külügyi Szemle*, 13. évf. (2014) 4. sz. 3–18.

nyeinek kiirtására tett erőfeszítések jellemezték. Nagy hangsúlyt fektettek a szocialista törvényesség visszaállítására. 1953 áprilisában lezajlott a moszkvai orvosok rehabilitációja, akiket azzal vádoltak, hogy magas rangú párt és állami tisztviselők meggyilkolását tervezték.⁶⁵ Április 6-án a *Pravda* cikket közölte *A szovjet szocialista törvényesség sérthetetlen* címmel, kihangsúlyozva, hogy az állambiztonság néhány tagja elhatárolódott a néptől és nem az ő érdekeit szolgálta.

Júliusban a Szovjetunió Kommunista Pártja Központi Bizottságának ülésén nyilvánosságra hozták az ekkor már letartóztatásban lévő Lavrentij Berija bűncselekményeit. (Beriját 1953 decemberében végezték ki.)⁶⁶ Az ülés határozatokat fogadott el a szocialista törvényesség visszaállítására, a Titkosrendőrség munkájának ellenőrzésére és a pártélet demokratizálására vonatkozóan. A Központi Bizottság újraértékelte a leningrádi ügyet,⁶⁷ és elhatározta az 1937-ben, 1938-ban és más években tartott politikai perek felülvizsgálatát. Ezeket a jelentős lépéseket nem csupán az egyének rehabilitációja, hanem elsősorban a szocializmus morális és humánus elveinek helyreállítása céljából a Központi Bizottság leninista magja tette meg, élén Hruscsoval.⁶⁸

1953-ban tárgyalások zajlottak a Német Demokratikus Köztársaságban és a Magyar Népköztársaságban az „új szakaszról”, melyet azzal a szándékkal indítottak el, hogy gyors fejlődést indítsanak országaik gazdasági és politikai életében. Szinte az összes népi demokrá-

⁶⁵ Az orvosok peréről bővebben ld. Stéphane Courtois [et al.]: *A kommunizmus fekete könyve*. Nagyvilág Kiadó, Budapest, 2000. 250–257.

⁶⁶ Lavrentij Pavlovics Berija pozíciói közül messze legfontosabb (és leghírhedtebb), hogy 1938 és 1945 között ő volt az NKVD vezetője (belügyi népbiztos), Sztálin jobbkeze a különböző tisztogatási hullámokban. Azonban nem abban volt bűnös, amivel 1953-ban megvádolták.

⁶⁷ Az ügy Szergej Mironovics Kirovnak, az Össz-szövetségi Kommunista (bolsevik) Párt leningrádi szervezetének főtitkárának meggyilkolása után robbant ki 1934 decemberében. A bűntett elkövetésével a „Leningrádi Központot” gyanúsították, a kiterjedt összeesküvéssel fenyegető terrorista csoport 14 tagját pedig még decemberben kivégezték. 1935 januárjában további 77 személy ellen indítottak pert az ügyben. Az ügyről bővebben ld. Courtois [et al.]: *A kommunizmus fekete könyve*, 188–191.

⁶⁸ A Sztálin halálát követő időszakról a Szovjetunióban bővebben ld. Mihail Heller: *Orosz történelem II.* Budapest, Osiris Kiadó, 2003. 471–541.

cia igyekezett megszabadítani önmagát a bürokráciától, és alkalmazni a lenini elveket a pártban és a szocialista demokrácia építésében.

Összességében a népi demokráciák által a személyi kultusz elleni küzdelem címszava alatt folytatott lépéseknek számos közös jellemzője volt a Szovjetunió belüli zajló változásokkal. Nekik is, természetesen, megvoltak a maguk jellegzetességei az érintett országokban uralkodó objektív és szubjektív feltételekből kifolyólag. Az osztályharc különböző formákat öltött, ám mégis gazdaságilag és politikailag az ötéves tervek számos formában megerősítették a munkásosztály hatalmát, a szocializmus újjáépítésének első éveiben elkövetett hibák csak néhány országban gyengítették azt.

Azonban a múlt hibáinak napvilágra hozatala, természetesen, a politikai krízishelyzet veszélyét hordozta magában minden népi demokrácia esetében.

A Német Szocialista Egységpárt Központi Bizottsága Kelet-Németországban, értékelve a zavargásokat, melyek Berlinben 1953 júniusában zajlottak, így fogalmazott: „Az ellenség kihasználta a lakosság egyes részeinek elégedetlenségét – melyet politikánk váltott ki az utóbbi év során –, hogy provokációt szervezzen.”⁶⁹ A hibák nem megfelelő elemzése és a vezetésből hiányzó egység Magyarországon is összetett helyzetet eredményezett a pártban.

Ez megmagyarázza, miért volt a regeneráció lassabb a politikai, mint a gazdasági szférában. Számos országban (Csehszlovákia, Bulgária, Románia és bizonyos mértékig Lengyelország) a koncepciók pereket a személyi kultusz eszközeivel kísérve egészen 1954-ig folytatták, noha világos jelei voltak az 1950-es évek elején tartott perek jogellenességének. 1954. október 3-án a Magyar Kommunista Párt⁷⁰ Központi Vezetősége levonta a következtetést, hogy a pereket az országban „a provokáció bonyolult és törvényellenes módszereivel” folytatták le, és hogy „az elvtársakra kirótt ítéletek hamis vádiratokon és vallomásokon alapultak”. Csehszlovákiában ezeket a

⁶⁹ Kelet-Berlinben 1953. június 16-án indult rendszerellenes tüntetés, ami rövid időn belül sztrájkok és felkelések képeiben terjedt át az egész országra. Június 17-én szükségállapotot rendeltek el, 18-ra azonban a szovjet haderő segítségével sikerült helyreállítani a rendet. A szükségállapot július 11-ig volt érvényben.

⁷⁰ Az eredeti angol szövegben a „Hungarian Communist Party” szerepel, ekkor azonban a párt hivatalos neve Magyar Dolgozók Pártja volt.

híreket cenzúrázták, noha köztudott volt, hogy számos kommunistát a Rajk-perrel kapcsolatban tartóztattak le és ítéltek el. Némileg később a Slánský-ügy és további perek vádiratainak másik tartóoszlopa is leomlott, mikor visszavonták a kémkedés vádját a Field-testvérekkel szemben. 1954-ben a Ceteka [a csehszlovák sajtóügynökség]⁷¹ jelentette, hogy Hermann Fieldet szabadon engedte és rehabilitálta a lengyel kormány. 1954 novemberében Noel Fieldet és feleségét szabadon engedték Magyarországon, továbbá teljesen rehabilitálták őket.⁷² Ez a „Központ” és más, még mindig börtönben tartott kommunisták (mint Moškovič,⁷³ Kosta és Kleinová) ellen hozott vádirat lényegi részének összeomlását jelentette.

A Beriját leleplező jelentést a csehszlovák párt vezetősége (Zápotocký, Šíroký, Dolanský,⁷⁴ Bacilek, Čepička, Kopecký, Novotný és Köhler) közvetlenül azután megkapta, hogy a témában határozatot fogadott el a szovjet Központi Bizottság. A Hruscsov által Zápotockýnak, Šírokýnak és Novotnýnak 1953. december 19-én küldött levél azt mutatja, hogy vezetőink kiegészítő információkat is kaptak a szovjet nagykövettől, aki a Berija ellen hozott vádakról értesítette őket. Berijáról további részletes jelentést adtak át a legfelsőbb pártvezetésnek a Moszkvában 1954 áprilisában tartott megbeszéléseken (Zápotockýnak a találkozóról készített jegyzetei alapján). A csehszlovák párt tizedik kongresszusán, melyet 1954 júniusában tartottak, Hruscsov, a szovjet delegáció vezetője a kongresszuson résztvevőket részletes jelentéssel látta el a szovjetunióbeli pártéletről a sztálini korszak alatt. Hruscsov továbbá felhívta a figyelmet a szocialista törvényesség súlyos megsértésére, a kisebbségekkel szemben történt brutális bánásmódra a második világháború alatt.

A szocialista törvényesség megtiprásáról szóló információk egyúttal azt is mutatták, hogy morális kérdések is felvetültek. Ez befolyással bírhatott a párt belpolitikájára. Ugyanakkor a vezetőség Hruscsov csak azon kifejezett kérésének tett eleget, melyet a tizedik

⁷¹ A „Ceteka” elnevezés az eredeti angol szövegben szerepel, az ügynökség hivatalos neve a ČTK, ami a „Československá tisková kancelář” rövidítése.

⁷² Fieldről bővebben ld. Majtényi György – Mikó Zsuzsanna– Szabó Csaba (szerk.): *Kémek, korok, életek. Erica Glaser Wallach és Noel H. Field története*. Libri Könyvkiadó – Magyar Nemzeti Levéltár, Budapest, 2017.

⁷³ Koloman-Moško Moškovič az SZLKP KB titkára volt.

⁷⁴ Jaromír Dolanský 1948 és 1968 között a CSKP legfelsőbb vezetésének tagja, majd 1951 és 1963 között miniszterelnök-helyettes volt.

kongresszuson fogalmazott meg, hogy rehabilitálják Ludvík Svobodát.⁷⁵ Ennek az volt az oka, hogy a politikai struktúrában nem történt változás, mivel azt a személyi kultusz eltorzította. A politikai regeneráció kezdetleges folyamatát pedig olyan politikai vezetők akadályozták, akik a kultusszal való saját kapcsolataik miatt pozíciójuk elleni támadásként láttak mindent, ami a kultusz ellen szólt.

Az ország komoly problémákkal állt szemben – politikailag, társadalmilag és gazdaságilag – és most először váltak nyilvánvalóvá a krízis jelei a politikai struktúrában. 1953-ban a drasztikus valutareform csökkentette a párt tekintélyét a nyilvánosság szemében. Az első öt-éves terv korán bekövetkezett gyors gazdasági növekedését fluktuációk követték 1953–1954-ben a terv általános koncepciójának eredményeként.⁷⁶ Csökkent a nemzeti jövedelem növekedésének üteme, az ipar alapjában véve hanyatlott, a befektetés visszaesett és jelentős kiegyensúlyozatlanság állt be a termelés és fogyasztás között.⁷⁷

A pártvezetésen belüli helyzet bonyolult volt: Gottwald halálát elkeseredett viták követték az utódjáról, illetve a követendő politikai útról. Ezeket a témákat azon az értekezleten vitatták meg a csehszlovák és a szovjet vezetők, melyet Novotný kezdeményezésére tartottak 1954 áprilisában. Időre volt azonban szükség, mielőtt Novotný – akit a párt első titkárának választottak meg 1953 szeptemberében – megszállárdíthatta pozícióját. Sem a pártvezetésben, sem az állambiztonság vagy a bírósági testület ranglétráinak legfelső fokain véghezvitt személycserék nem hoztak változást a módszereik működésében. A folytonosság nyilvánvaló volt, többek között annak alapján, hogy további pereket terjesztettek elő a különböző pártbizottságoknak jóváhagyásra. A kényszer gépezetében, mely még mindig kívül esett bármilyen nyilvánosság általi ellenőrzésen, az elnyomást érvényes fegyverként őrizték meg, és „osztálypolitikaként” indokolták; az igazságszolgáltatás

⁷⁵ Svoboda a csehszlovák haderő tábornoka, védelmi miniszter, később nemzetgyűlési tag, majd miniszterelnök helyettes, akit azonban szintén elért az 1950-es évek tisztogatási hulláma. Őt is letartóztatták. Rehabilitációját követően 1968-tól 1975-ig ő töltötte be Csehszlovákia köztársasági elnöki tisztségét.

⁷⁶ Már a terv utolsó évében, 1953-ban nehézségek támadtak, mivel a terv erőltetett növekedést előíró irányzó káros határozatai szétzilálták a gazdasági szerkezetet.

⁷⁷ További részletek az Információ 30. számában: V. Škrlant és S. Bálek: *Kontrasztok a gazdasági irányelvek és a valóságos gazdasági növekedés között /eredeti lábjegyzet/*

továbbra is zárt ajtók mögött zajlott. Valószínűleg ezek a tényezők voltak részben okai a gyér figyelemnek, amelyet azokra a jelentésekre fordítottak, melyek a szovjetunióbeli új politika jellemzőiről, a népi demokráciák helyzetéről és a törvény megsértéséről szóltak.

A törvényesség megsértése

Sajnos a szocialista törvényesség Csehszlovákiában történő megsértésének jeleit hasonlóképpen kezelték. Számos ilyen jel volt – nevezetesen levelek, panaszok és jelentések, melyeket elítéltek vagy rokonaik küldtek a pártvezetőségnek és a párt Ellenőrző Bizottságának, a köztársasági elnöknek, a főügyésznek, az igazságügyi miniszternek, egyes pártvezetőknek és állami tisztségviselőknek. 1953 során 102 ilyen jelentés jutott el a Központi Bizottság és az elnök irodájába, hogy aztán csupán irattárba helyezték őket.

Kiválasztottunk néhány fontosabbat. 1953-ban felfedték a „Házikó” szörnyűségeit.⁷⁸ Ez volt az a hely, amelyet a Nemzetvédelmi Minisztérium hírszerző egységei használtak; az itt megszerzett „tanúvallomásokot” használták fel, hogy számos ártatlan tisztviselőt ítéljenek el. A hírhedt Mírov-tábort is körülbelül ekkor számolták fel.⁷⁹ A legrtragikusabb dokumentumok közt azonban a Slánský-per (1952. december 3.) vádlottjainak levelei találhatók, amelyekben sokan kijelentik, hogy „soha nem voltak kémek vagy összeesküvők”.

1952. december 2-án, mikor a tárgyalás lezárult, Karel Kreibich, a párt egyik prominens vezetője levelet írt a párt titkárságának, tiltakozva az ellen, hogy a Slánský és társai ellen hozott vádirat a legszörnyűbb antiszemitizmus és fagygyűlölet szintjére sülyedt le. Ezt a

⁷⁸ Az eredeti angol szövegben a „Cottage” megnevezés szerepel. Ez feltehetően arra a hírhedt börtönre utal, amely Prágában a Kapucínska utcában található, és a korszakban csak „Domeček” néven hivatkoztak rá. Már az Osztrák–Magyar Monarchia idején is katonai börtönként működött, majd a második világháború alatt a Gestapo birtokolta. 1948-at követően a csehszlovák állambiztonság tisztjei által folytatott kegyetlen kihallgatások színhelye lett titkos börtönként. Összesen 30 egyszemélyes cella található benne.

⁷⁹ Az eredeti szövegben a „camp” szó szerepel, ami tábort jelent, noha a Mírov börtönként funkcionált. Ide (illetve Valdické és Leopoldovba) kerültek a legszigorúbban büntetett politikai elítéltek. A különböző táborok és börtönök közül e három helyen voltak legrosszabbak az állapotok.

levelet is figyelmen kívül hagyták.⁸⁰ Végül Bruno Köhler kezébe került, aki 1953. február 4-én, két és fél hónappal a levél megírását követően, terjeszteni kezdte az Elnökség⁸¹ tagjainak tájékoztatására. (Köhler egy Václav Kopeckýnek 1952. december 24-én írt levelében az áll: „Tájékoztatásodra küldöm egy másolatát Kreibich elvtárs közlésének a zsidók kérdéséről Slánský és tsai. tárgyalásán.” – a CSKP KB Levéltára, 100/45. fond) Egy másik, 1955. november 12-én keltezett levélben Kreibich ismét rámutatott, hogy a „zsidó származású” emberek üldözése tovább folytatódott a pártban; elítélte a gyanakvó és diszkrimináló hozzáállást azok felé, akik a háború alatt Angliában voltak, vagy akik Spanyolországban harcoltak. Habár mindkét levél komoly állításokat tartalmazott a pártvezetőséggel szemben, Kreibich nem kapott választ.

A Ruzyněban használt törvénytelen kihallgatási módszerekről számolt be az a közlemény, amelyet a korábbi regionális titkár, Stavinoha⁸² írt a köztársasági elnöknek. 1954. január 4-én ezt a levelet Zápotocký továbbküldte a Politikai Titkárság összes tagjának egy kiegészítő jegyzet kíséretében, amelyben kétségbe vonta Stavi-noha jellemét és kijelentéseit. Nagyjából ugyanebben az időben Jarmila Taussigová tett panaszt az elnöknek – hiába. Egy második levél hasonlóan hiábavaló volt. Zápotocký mindkét panaszt továbbította a Politikai Titkárság tagjainak azzal a kiegészítő jegyzettel, hogy elutasította őket.

1954 során a törvény megsértéséről szóló panaszok és az újratárgyalási kérvények száma nőtt. Közöttük voltak Gustav Husák levelei 1954 márciusában az Elnökségnek és a főügyésznek, melyek leírják a kihallgatások során alkalmazott erőszakot és megerősítik ártatlanságát. Husák a meghallgatását kérvényezte valamely pártbizottság vagy az ügyész előtt.

⁸⁰ A CSKP országos konferenciáján mondott beszédében Gottwald cáfolni próbálta, hogy a per során szerepet játszott volna az antiszemitizmus. Bencsik: *Csehszlovákia története dokumentumokban*, 283–285.

⁸¹ Az eredeti angol szöveg a „Politburo” szót használja.

⁸² Josef Stavinohát 1950 januárjában a tisztogatási hullám keretében 18 év börtönrre ítélték, melyet három évvel később a felére csökkentettek. Az ő ügye indította el a brnói régióban a Šling elleni panaszokat.

1954. október 24-én Josef Smrkovský⁸³ levelet címzett Zápotockýnak és panaszt Rudolf Barák belügyminiszternek.

Egy 1954. december 24-én keltezett levélben, melyet Zápotocký elnöknek címeztek, Pavel Kavan⁸⁴ azt írta:

„A tanúvallomásban, amelyet memorizálnom kellett, azt állítottam... kémkapcsolatot tartottam fenn Konni Zilliacus, a Brit Hírszerzés ügynöke és Rudolf Slánský, a Központ irányítója között. E tanúvallomás egésze hazugság. A nyomozók találták ki Ruzyněban.” (a CSKP KB Levéltára, Fond Komise I, 1117. őrzési egység)

1954 szeptemberében és 1955. január 9-én Marie Švermová levelet írt Zápotocký elnökhöz. Második levelében azt írta:

„Ismét Önhöz fordulok, mivel 1954 szeptemberében részletes beszámolót küldtem ügyemről és kétségeimet fejeztem ki a titkosrendőrség által alkalmazott kihallgatási módszerek korrektségével kapcsolatban. Rámutattam, hogy az én esetem nem egyedülálló... Amikor ilyen módszereket használnak, bármilyen pártmunkás önkényesen megbélyegezhető mint ellenség és államellenes bűnöző. Egy 1954. szeptember 22-én keltezett levélben értesítettem Barák belügyminisztert az indokolt félelmeim okairól... Teljes biztossággal ki tudom jelenteni, hogy soha semmilyen bünt nem követtem el a Párt vagy az Állam ellen.” (a CSKP KB Levéltára, Fond Komise I, 1117. őrzési egység)

1953 decemberében, feltételes szabadlábra helyezését követően Leopold Hofmannak⁸⁵ meghallgatása volt Novotnýnál, amelynek folyamán értesítette a pártvezetőt azokról a törvénytelen módszerekről, amelyeket a kihallgatás során alkalmaztak. Dr. Outrata⁸⁶ hasonló

⁸³ Smrkovskýt, a Mezőgazdasági Minisztérium munkatársát 1951-ben tartóztatták le, 1955-ben szabadlábra helyezték, 1963-ban teljesen rehabilitálták.

⁸⁴ Kavan csehszlovák diplomatát 1953-ban ítélték el.

⁸⁵ A csehszlovák kommunista politikust, akit szintén elértek az 1950-es évek tisztogatásai, 1951-ben tartóztatták le, 1953-ban szabadlábra helyezték, 1956 után pedig ismét visszatért a CSKP-ba.

⁸⁶ Eduard Outrata vezető közgazdász volt, az Állami Tervhivatal helyettes minisztere.

nyilatkozatot tett Zápotocký elnöknek, mikor elé citálták az 1954. márciusi letartóztatását követően. (Később azonban, a tárgyalások során, melyek 1955. augusztus 9-re tehetők, az „Oustrata Memorandum” még mindig kiemelt fontosságú volt.).

Az 1953–1954 során ismertté vált néhány tények ez a rövid összefoglalása is azt mutatja, hogy a kompetens párt- és állami hatóságok olyan információk birtokában voltak, amelyek kétségtelenül arra ösztönözték őket, hogy felfedjék az igazságot. Az áldozatok mindazonáltal nem kaptak feleletet panaszaikra. Ellenkezőleg, az elnyomás gépezete folytatta működését, ami további törvénytelen ítéletek és határozatok meghozatalához vezetett az igazságtalanul megvádolt kommunisták és családjaik ellen. Egyik vezető pártszervezetet, tehát a Politikai Titkárságot vagy a Központi Bizottságot sem tájékoztatták (két eset kivételével) ezekről a panaszokról és kérvényekről.

A mellékperek

1953 áprilisában a Politikai Titkárság elhatározta, hogy a Slánský-perben és más perekben elítélt „bűnözők” családjaiknak el kell költöznüök Prágából; kettő vagy három körzetbe telepítették volna őket ki (például a Jeseník-hegyekbe vagy Krnovba) a Nemzetbiztonsági Minisztérium folyamatos ellenőrzése alatt (a CSKP KB Levéltára, Fond Komise II, 36. őrzési egység, Jelentés az egyéni ügyek kivizsgálásáról, őrzési egység 1, 1953. május 5-én.).

Ezt a teljességgel törvénytelen határozatot Köhler, Bacílek és Šalga javasolta, és az alábbi függelékekkel fogadták el: „A helyi rendőrség és a kijelölt párhivatalnokok havi jelentéseket nyújtanak be az érintett személyek magatartásáról, munkájáról és életéről, továbbá az árulók, összeesküvők és bűnözők családtagjainak párttagságát meg kell szüntetni.” (a CSKP KB Levéltára, 02/5, a Politikai Titkárság ülése 1953. április 7-én)

1953. május 5-én a Nemzetbiztonsági Minisztérium (Bacílek) jelentést nyújtott be a Politikai Titkárságnak a letartóztatottak számáról, a fő ügyekben a kihallgatások haladásáról és ezen ügyek csoportokba való osztásáról.

A Slánský „államellenes összeesküvő központját” követő első hét manipulált tárgyalás közül az elsőt 1953. május 25–26-án tartották. Április 21-én a Politikai Titkárság megvitatta a vádirat vázlatát a

Külügyminisztérium dolgozóinak egy csoportját érintő ügyben, majd május 19-én megvizsgálták és elfogadták a Nemzetbiztonsági Minisztérium által megfogalmazott jelentést a tárgyalás levezénylésére és az előre meghatározott ítéletekre vonatkozóan (a CSKP KB Levéltára, 02/5, a Politikai Titkárság ülése, 152. és 156. őrzési egységek). Ezen a tárgyaláson Eduard Goldstücker professzort életfogytig tartó, a többi vádlottat több évig tartó börtönbüntetésre, vagyonelkobzására és polgári jogaik elvesztésére ítélték.

Bár létfontosságú belpolitikai kérdésekről folytak tárgyalások, a politikai perekről nem esett szó. Ugyanakkor a Titkárság folyamatosan foglalkozott velük.

1953. szeptember 23-án a „Jičínský, Outrata, Bárta, Fabinger és mások államellenes tevékenységeit” vizsgáló jelentést kapta meg a Titkárság (a CSKP KB Levéltára, 03/5, 176. őrzési egység).⁸⁷

1953. október 9-én az izraeli szocialistát, Mordechai Orent, akit a Slánský „Központjában” való részvétellel vádolták meg, titkos, törvénytelen tárgyalás során tizenöt évre ítélték.

1953. november 19-én a Politikai Titkárság megvitatta a vádiratot az „Államellenes csoport az Állambiztonságban” ügyében (Závodský, Černý,⁸⁸ Valeš,⁸⁹ Milén,⁹⁰ Smolka,⁹¹ Pokorný,⁹² Pich-Tůma⁹³). December 9-én megtárgyalta Závodský és bűntársai tárgyalásának előkészületeit és elfogadta a felvetett ítéleteket. Ugyanez az ülés tárgyalta a Dr. Haškovec⁹⁴ ügyében javasolt vádiratokról és több szlovák kommunista – O. Valášek és mások – tárgyalásának előkészítésére vonatkozó jelentésről.

1953 karácsonya előtt a Politikai Titkárság ülésén egy másik tárgyalás is napirenden szerepelt. December 21-én elfogadta a vádiratot és az előre meghozott ítéleteket a „Trockista Nagytanács” ügyében, ami Václav Vlket, Oldřich Černýt, L. Pluhařt, Pavel Hrubýt, Bohu-

⁸⁷ Az eredeti szövegben szereplő 03/5 fond hibás jelzet, a helyes a 02/5 szám.

⁸⁸ Karel Černý állambiztonsági tiszt.

⁸⁹ Oskar Valeš a csehszlovák hírszerzés parancsnoka.

⁹⁰ Ivo Milén az állambiztonság vezető parancsnoka.

⁹¹ Vladimír Šmolka állambiztonsági tiszt.

⁹² Bedřich Pokorný állambiztonsági tiszt.

⁹³ Miroslav Pich-Tůma állambiztonsági tiszt.

⁹⁴ Dr. Vladimír Haškovec egyetemi professzor, illetve Gottwald személyes orvosa.

mír Holátkot, František Novákot és František Roušart⁹⁵ érintette (a CSKP KB Levéltára, 02/5, 190. őrzési egység).

A tárgyalás 1954. február 23–25-én zajlott és a hét igazságtalanul vádolt kommunistát összesen 103 év börtönre, vagyonelkobzásra és összesen 70 év polgári jogvesztésre ítélték. A tárgyalásról szóló jelentést a Titkárság március 22-én fogadta el.

1953. december 21-én Závodský ezredes, illetve a Belügyminisztérium és az állambiztonság tagjainak tárgyalása kezdődött meg a Katonai Szenátus és a Legfelsőbb Bíróság előtt. December 23-án Závodskýt törvénytelenül ítélték halálra a Titkárság előre egyeztetett ítéletével összhangban; három további kommunista több évi letöltendő börtönbüntetést kapott. Závodský kegyelmi kérvényét elutasították. 1954. január 25-én a Titkárságot tájékoztatták a fenti eljárások menetéről és eredményeiről. Závodský március közepéig várakozott halálra ítélve. Szívet tépő olvasmányok az 1954 első hónapjaiban Závodská asszony által ártatlan férjéért újra és újra benyújtott kegyelmi kérvények. Mindegyik megválaszolatlan maradt. Április 12-én egy Zápotocký elnöknek szóló levélben például azt írta le, milyen bizonytalanságban él a kérelmek miatt, de akkor valójában férje már nem volt életben.

1953. december 30-án Josef Pavelt⁹⁶ fogták perbe. Habár az összes vádat tagadta és minden nyomásnak, hogy „vallomást tegyen”, ellenállt, őt is törvénytelenül ítélték 25 év börtönre.

A tíz állambiztonsági hivatalnok hat tárgyalásán, melyeket 1953 szeptembere és 1954 januárja között tartottak, egy halálos ítéletet fogadtak el, kilenc ítéletet hoztak összesen 149 év börtönbüntetéssel, nyolc ítéletet vagyonelkobzással, míg két esetben a büntetés életfogytig tartó polgári jogvesztést tartalmazott, elfogadtak továbbá hét, összesen 60 évre szóló polgári jogvesztést.

1954 első néhány hónapjában számos tárgyalás zajlott. Január 5-én a Politikai Titkárság megtárgyalta a Vladimír Drnec, Šimon Drgáč tábornokok és mások, illetve a D. Benau elleni vádakat. Január 8-án

⁹⁵ Václav Vlk, Oldřich Černý, L. Pluhař, Pavel Hrubý, Bohumír Holátko, František Roušar kommunista politikusok, a CSKP tagjai. František Novák tájékoztatási (vagyis propaganda-) miniszter.

⁹⁶ Pavel a letartóztatásáig belügyminiszter helyettes volt. Róla bővebben ld. Bencsik Péter: A csehszlovák belügyminisztérium 1968-ban, Josef Pavel reformjai. *Világtörténet*, 8. (40.) évf. (2018) 3. sz. 375–398.

jóváhagyta tisztségviselők egy csoportjának (Bedřich Kopold, Otto Hromádko⁹⁷ és mások) vádiratát, majd február 22-én a szlovák kommunista V. Jančík⁹⁸ és Koloman Moškovič elleni vádakát (a CSKP KB Levéltára, 02/5, 191. és 196. őrzési egységek).

A hat, tábornokokat és más katonai hivatalnokokat érintő tárgyaláson, melyeket 1954-ben tartottak, a nyolc ártatlan emberrel szemben elfogadott ítélet összesen 128 év börtönbüntetést, minden esetben vagyonelkobzást és összesen 72 évre szóló polgári jogvesztést mondott ki.

Az első nagy tárgyalás 1954-ben Marie Švermová és más párt-funkcionáriusok ügye volt. 1953. július 30-án, a Slánský-pert követően Švermovát, aki az elégtelen bizonyítékok dacára őrizet alatt állt, újabb kihallgatásnak vetették alá; a kihallgatásért felelős Moučka alezredes jelentése szerint Švermová beismerte bűnösségét. (Egy 1953. december 10-i levelében a belügyminiszternek Moučka azt írta: „Utasítás alapján küldöm a július 30-i bizonyíték összegzését Marie Švermováról. Švermová beismeri a felforgató tevékenységét, a Párt bomlasztását Slánskýval együtt, és ellenséges elemek magas pozíciókba való kinevezését.” (a CSKP KB Levéltára, Fond Komise I, 287. őrzési egység). 1954. január 18-án a Politikai Titkárság megtárgyalta Švermová és a többiek ügyében a vádirat tervezetét, amelyet a Belügyminisztérium vázolt fel és Barák nyújtott be. A tervezetet néhány apróbb módosítással fogadták el, amelyek közül a legfontosabb azt eredményezte, hogy a vádirat leszögezte a fő bűncselekményt, az összeesküvésben való részvételt (a CSKP KB Levéltára, 02/5, 193. őrzési egység, a Politikai Titkárság ülése 1954. január 18-án.).

A Legfelsőbb Bíróság előtt január 26–28-án tartott titkos tárgyaláson Švermovát életfogytig, a többi vádlottat (Jarmila Taussigovát, Mikuláš Landát, Hanuš Lomskýt, Vitězslav Fusch, Ervin Polákot,⁹⁹ Bedřich Hájeket¹⁰⁰) összesen 113 évig tartó börtönbüntetésre ítélték. A bíróság minden esetben vagyonelkobzást rendelt el; egy vádlottól életre szólóan megvonták a polgári jogokat, a többiektől összesen 60 évre. Az ügyész, Dr. Švach halálbüntetést javasolt Švermovára.

⁹⁷ Otto (vagy Otakar) Hromádko a csehszlovák hadsereg tisztje.

⁹⁸ Vojtěch Jančík az SZLKP KB tagja.

⁹⁹ Mikuláš Landa, Hanuš Lomský, Vitězslav Fusch, Ervin Polák regionális CSKP-titkárok.

¹⁰⁰ Bedřich Hájek a CSKP KB tagja.

Az újfent Barák által benyújtott jelentést az eljárásokról 1954. február 1-jén tárgyalta a Politikai Titkárság. Az alábbi bekezdés olvasható benne:

„Švermová beismerte a vádiratban lefektetett vádak tartalmát. A kihallgatások alatt tagadta az ellenséges törekvéseket... Švermová Lomský és Landa által keveredett bele... Landa, állítása szerint teljesen ártatlan. A bizonyítékok összegzését csupán azért írta alá, mert, mint mondta, már három éve őrizet alatt áll. Taussigová, aki bármilyen bűncselekmény elkövetését tagadta, azt állította, ő segített Šling és Slánský leleplezésében. Az eljárások során nem volt fennakadás” (a CSKP KB Levéltára, 02/5, 196. őrzési egység).

A jegyzék számos pontatlanságot tartalmazott, amelyekkel Barák, aki a Politikai Titkárságnak benyújtotta, teljesen tisztában volt. Három szemtanú (Široký, Švach, illetve az Igazságügyi Minisztérium egyik hivatalnok, Lenert) később tett kijelentései alapján megtudtuk, hogy az eljárások során szükségessé vált összehívni az érintett minisztériumok ülését, amelyen kifogást emeltek az ügy hiányosságaival szemben és azt a véleményt fejezték ki, hogy a tárgyalást be kellene rekeszteni. (A kifogásokat Dr. Urválek emelte, Dr. Švach ügyész ezeket cáfolta.) Dr. Urválek jelentését követően, miszerint Švermová semmiféle büntetést nem ismert el a bíróságon, és hogy vallomása nem volt több önkritikánál, Barák berekesztette az ülést; szemtanúk szerint kijelentette, hogy a Politikai Titkárság mindezzel tisztában van, és döntést kell hozni a határozattal összhangban – vagyis el kell ítélni Švermovát (a CSKP KB Levéltára, Fond Komise I, 305., 306. és 307. őrzési egységek). Švermová és társainak tárgyalása klasszikus példája annak, hogy büntetőeljárást indítanak, mikor a kötelezettségszegés kizárólag a párton belüli munkára vonatkozott.

A leginkább felkavaró hatást az ország közéletére és az államparátusra nézve a „szlovák burzsoá nacionalisták” ügye jelentette, ami 1954-ben Gustav Husák és más szlovák kommunisták tárgyalásához vezetett.

Az ezen személyek elleni ügyet a Nemzetbiztonsági Minisztérium készítette elő 1953-ban. A bűncselekmények megalapozatlan vádjait, amelyek számos valótlan politikai rágalmozást tartalmaztak, a Központi Bizottság Elnöksége május 6-án, a Politikai Titkárság

pedig május 12-én tárgyalta. Ama javaslatot követően, hogy szerkesszék újra a dokumentumot, bizottságot állítottak fel Bacílek, Rais, Benada¹⁰¹ és Gažík¹⁰² részvételével; a bizottság fogalmazványát az Elnökség május 12-én fogadta el. Azt, hogy a pártvezetőket a tárgyalás előkészületeiről folyamatosan tájékoztatták, egy levél bizonyítja, melyet Bacílek küldött szeptember 10-én Novotnýnak, azt állítva, hogy a vádirattal némileg várni kell, mivel Husák kitartott ártatlansága mellett. Ez arra utal, hogy Bacílek a vádirat újraserkesztését a „Politikai Titkárság által kijelölt” feladatnak tekintette. A vádirat megírása során a bizottság felhasznált számos nyilatkozatot magas rangú párhivatalnokoktól, a Politikai Titkárság és az Elnökség által kiadott utasításokat, és különösen egy írásos nyilatkozatot Širokýtól, amely június 6-ra tehető, és egyet Bacílektől, amely 1953 októberére datálható.

A vádirat végső vázlatát Barák nyújtotta be a Politikai Titkárságnak; a dokumentum 1954. március 8-án történő megfelelő megvitatása, majd elfogadása után a Titkárság arra utasította Barákot és Václav Aleš főügyészt, hogy nyújtsák be javaslaikat az ítéleteket illetően (a CSKP KB Levéltára, Fond Komise I, 201. őrzési egység). Március 31-én a Politikai Titkárság ismét megvitatta a tárgyalás megrendezését és a javasolt ítéleteket: Husák életfogytiglani, Okáli¹⁰³ 25 évig terjedő, Horváth¹⁰⁴ 23 évig terjedő, Holdoš¹⁰⁵ húsz évig terjedő, Novomeský¹⁰⁶ 16 évig terjedő szabadságvesztés (a CSKP KB Levéltára, Fond Komise I, 205. őrzési egység). Az ezen az ülésen elfogadott végső határozat javasolta, hogy Novomeský vádiratának harmadik bekezdését felül kellene vizsgálni, számára pedig a legenyhébb ítéletet kiszabni. Az ülés azt a javaslatot is elfogadta, hogy Novo-

¹⁰¹ L'udovít Benada a CSKP KB Pártellenőrző Bizottságának tagja.

¹⁰² Štefan Gažík az SZLKP tagja.

¹⁰³ Daniel Okáli vezető szlovák politikus, 1948-ig a belügyi megbízott.

¹⁰⁴ Ivan Horváth szlovák kommunista, a Szlovák Nemzeti Tanács tagja, Csehszlovákia magyarországi nagykövete.

¹⁰⁵ Ladislav Holdoš szlovák kommunista, a Szlovák Egyházügyi Hivatal elnöke, a Szlovák Nemzeti Front főtitkára.

¹⁰⁶ Ladislav Novomeský szlovák kommunista, 1945 és 1950 között oktatási-népművelési megbízott Pozsonyban, 1945 és 1951 között nemzetgyűlési képviselő. 1963-as rehabilitációját követően 1968 és 1971 között az SZLKP Elnökségének és a Szlovák Nemzeti Tanács Elnökségének tagja.

meskýt szabadlábra kell helyezni öt év börtönbüntetés letöltése után (beleértve az őrizetben töltött időt is).

A tárgyalás irányítására ad hoc politikai bizottságot állítottak fel, melyet Pavol David, az Elnökség tagja vezetett;¹⁰⁷ további tagjai Klokoč, Michalička, Moučka és Gešo voltak.

Az arra utaló jelek között, hogy a kezdeményezés elsősorban politikai részlegekből érkezett, egy levél található a nyomozó Bohumil Doubektől 1953. július 29-ről, amelyben beismeri, hogy minden erőfeszítésük ellenére az állambiztonság nem tudott új bizonyítékokat szerezni; így hát magát Bacílek minisztert vagy a politikai bizottság tagjait kérte meg, hogy pótolják a bizonyítékokat, amiket ígértek.

A Legfelsőbb Bíróság a „szlovák burzsoá nacionalisták” tárgyalását 1954. április 21-től 24-ig tartotta Pozsonyban. Az eljárásokat úgy vezényelték le, ahogy azt az állambiztonság, a Politikai Titkárság és Központi Bizottság előre elrendezte. Husákot életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélték, Novomeskýt tíz évre, Okálit 18-ra, Holdošt 13-ra és Horváthot 22-re. Ezek az ártatlan férfiak vagyonukat és polgári jogaikat is összesen ötven évre veszítették el.

A tárgyalásról szóló jelentést a Politikai Titkárság az augusztus 16-án tartott ülésén tárgyalta meg és fogadta el, annak ellenére, hogy tagjai tudták (ahogy a Szlovák Elnökségből Strechaj, Bacílek és David is), hogy Husák mind a kihallgatások alatt, mind a bíróságon cáfolta a vádakát.

1954 júniusában két további politikai pert tartottak – egyik a közgazdászoké volt (Goldmann, Kollár, Jičínský, Bárta, Rudinger és Lewinter), akiknek az ügyéhez még Smrkovský is odakapcsolták, a másik Dr. Outratáé volt.

A közgazdászok perének előkészítését a Politikai Titkárság május 10-én tárgyalta. A Barák által benyújtott vádirat vázlatát nem fogadták el; arra utasították őt és Alešt, hogy nézzék át újra, belehelyezve a Politikai Titkárság által adott pontokat. Hogy ezek a pontok mik voltak, az nem meghatározható, mivel az ülésről nincs jegyzőkönyv.¹⁰⁸ Csak azoknak a neve ismert, akik a tárgyaláson részt vettek: Barák, Novotný, Dolanský, Zápotocký, Kopecký és Široký (a CSKP KB Levéltára, 02/5, 2012. őrzési egység). A módosított vád-

¹⁰⁷ Pavol David az SZLKP Elnökségének volt tagja.

¹⁰⁸ A jegyzőkönyv vagy nem maradt fent, vagy el sem készült.

iratot a Politikai Iroda¹⁰⁹ június 21-én fogadta el (a CSKP KB Levéltára, 02/2.).

A közigazdászok fő tárgyalását augusztus 7-én tartották; minden vádlottat több évig terjedő szabadságvesztésre ítélték. Augusztusban, amikor a Politikai Iroda megtárgyalta az ügyben végrehajtott eljárásokat, az igazságügyi minisztert és a főügyészt is súlyosan elmarasztalták, amiért nem nyújtottak be a pártszervezetnek javaslatokat az ítéletekre nézve; az ülésen elfogadott határozat nyíltan követelt számadást az ügyben. A Politikai Iroda továbbá emlékeztette Škodát és Alešt, hogy a „Politikai Titkárság egy előző határozata alapján arra voltak kötelezve, hogy fontos ügyekben nyújtsák be a főügyész javaslatait az ítéletekkel kapcsolatban, mielőtt a törvényes eljárást bevezetik” (CSKP KB Levéltára, 02/5, 15. őrzési egység).

Ezt a tárgyalást Dr. Outratáé követte, akit eredetileg a közigazdászokkal együtt kellett volna bíróság elé állítani. Egészségügyi okokból kifolyólag az ő tárgyalását el kellett halasztani, és külön, november 5-én állították bíróság elé.

A közigazdászcsoporthoz tizenegy ártatlan tagját összesen 204 év börtönbüntetésre és tíz esetben vagyonelkobzásra ítélték.

A szocialista építés állítólagos szabotázsával vádolt közigazdászok tárgyalásának súlyos következményei lettek. Kimondták az ítéletet a csehszlovák gazdaság egyik lehetséges alternatív fejlődése felett; jelezték a „vezető” típusú gazdasági szakértők virtuális kizárását, a vezetők közt aláaknázták a technikai és gazdasági kezdeményezést, gátolták a vállalkozást és a gazdasági jólét elérésére tett erőfeszítéseket; az embereket a vezető pozíciókra most már csupán a politikai kritérium alapján szűrték, s sokan csak a bevezetett szakszerűtlen vezetésnek köszönhetően tarthatták meg munkájukat.

A fő tárgyalás és elágazásai után olyan pártfunkcionáriusok egyéni pereit következtek, akik egyik nagy csoportba sem kerültek be, illetve a szociáldemokraták „illegális vezetőségének” pere (Vladimír Götner és mások).

¹⁰⁹ A CSKP 1954. június 11–15. között tartott X. kongresszusa a KB Elnöksége helyett felállította a KB Politikai Irodáját. (Az eredeti angol szöveg itt és a továbbiakban ismét a „Politburo” elnevezést használja.)

Az elítéltek viselkedése

A legtöbb kommunista hónapokat, sokuk éveket töltött börtönben, mielőtt tárgyalásra hívták volna őket. A hermetikus izoláltság időszak alatt mindegyikük másként viselkedett, ahogy mindegyikük másként viselkedett szabadlábban is. Néhányan a börtönben is hősök tudtak maradni. Számos spanyol polgárháborús veterán (például Josef Pavel), illetve Taussigová, Švermová, Husák és Smrkovský sosem mondott le a saját becsületéért vívott harcról, még a legrosszabb körülmények közepette sem. Fizikai és mentális szenvedés által megtörve, erkölcsileg a mélybe taszítva azonban ők is elérték önnön határaikat, és azokban a pillanatokban aláírták „vallomásaikat”.¹¹⁰ Néhány nap elegendő volt számukra, hogy azokat visszavonják. Nyolc hónap után Smrkovský minden korábban tett vallomását megtagadta. Taussigová és Švermová nyíltan bevallották hibáikat, de megtagadták az előre megfontolt ellenséges cselekmények beismerését. Visszautasították azt az érvet, hogy a pártnak volt szüksége vallomásaikra. Husák nyomatékosan tagadta az összes ellene felhozott vádat. Izolációjuk alatt néhány vádlott (Taussigová, Smrkovský, Husák és mások) arra a következtetésre jutottak, hogy a pártot egyfajta „Jagoda-ügy”¹¹¹ szakította szét. Ezeket az embereket nem lehetett volna bíróság elé állítani a „fő időszakban”, mivel nem volt garancia arra, hogy nem teszik tönkre a gondosan megrendezett előadást. Amikor pedig végül mégis megjelentek a vádlottak padján, elszántan védték magukat – különösképpen Husák.

A legtöbb perbe fogott kommunista hasonlóan kitartott egy darabig, néhányan talán csak pár napig (Simone, Frejka), mások hetekig vagy akár hónapokig. De elszigetelve küzdeni ez ellen a rettenetes gépezet ellen meghaladta az emberi tűrőképességet. Eljött a töréspont és feladták. Egyeseket azzal vettek rá arra, hogy megadják magukat, hogy meggyőzték őket, a pártot szolgálták (Frank, Frejka, Clementis és valamelyest Reicin – talán úgy vélték, a párt ezt figyelembe fogja venni az ítélet meghozatalakor). Sokan, akik nem tudtak

¹¹⁰ Nem mindegyikük, így például Josef Pavel sem.

¹¹¹ Genrih Jagoda szovjet belügyi népbiztos (1934–1936) ellenséges csoportokkal számolt le; 1937-ben posztjából eltávolították, majd 1938. március 5-én kivégezték. /eredeti lábjegyzet/

ellenállni a fizikai és mentális kínzásnak, beletörődtek sorsukba és bármit elkezdtek bevallani, amit kértek tőlük, még ha az nem is volt igaz. Hozzáállásukat Frejka mutatta be egy Gottwaldhoz írott levelében a kivégzése előtt:

„Mikor négy nap után láttam, hogy Ön, Elnök úr szabotorként és árulóként tekint rám, és hogy ez a véleménye az állambiztonsági személyzetnek is, akik az ügyem felgöngyölítése alatt a dolgozó népet képviselték a szememben, megállapítottam, hogy elképzeléseimben, illetve abban, hogy mit akarok tenni, alapjaiban kellett, hogy tévedjek. Attól a naptól kezdve, higgyen nekem Elnök úr, én – aki a dolgozó nép mozgalmában harminc éve aktív voltam – őszintén és könyörtelenül magamba néztem a csehszlovák dolgozó nép objektív álláspontjától függetlenül, és kényszerítettem magam, hogy minden tevékenységemet a nyomozók szemszögéből nézzem; és ennek megfelelően tanúskodtam önmagam ellen az egész idő alatt, olyan keményen, amennyire csak lehetséges volt.”

Az összeomlás pillanatától kezdve a fő per vádlottjai közül sokan a saját vádiratuk megírásába fogtak. Úgy tűnik, néhányan tényleg hittek Sztálin aforizmájában, miszerint, „ahol fát vágnak, ott hullik a forgács”, magukat pedig forgácsként látták, melyek valamilyen hiba folytán (hogy ki volt felelős ezért a „balesetért”, megpróbálták kideríteni) együtt tettek tűzre az igaz kémekkel és árulókkal; Frank, Šváb és Frejka azok között voltak, akik ezt a nézetet vallották.

Az áldozatok közül néhányan nagyon is jól tudták, hová kerültek. Az állambiztonság módszereivel tisztában léve, késedelem nélkül „vallottak”. Köztük voltak korábbi állambiztonsági tagok és a hadsereg kémelhárítói, és olyan emberek, akiknek tudása lehetővé tette számukra, hogy megértsék a Szovjetunió és a népi demokráciák hasonló pereinek valódi természetét.

Ahogy búcsúleveleik alapján meg tudjuk ítélni, a fő per legtöbb vádlottja hitt abban, hogy megmenekülnek a halálbüntetés elől, és megkegyelmeznek az életüknek. Ebben a hitükben nyilvánvalóan megerősítették őket a nyomozók, de nem csupán ők. Bacišek, a nemzetbiztonsági miniszter hivatalos látogatása több rabhoz is a kihallgatásaik alatt, legtöbbjükhez pedig közvetlenül a tárgyalás előtt, arra

vezette őket, hogy bűnüket a bíróságon való viselkedésük alapján fogják megítélni.

Összeomlásuk pillanatától kezdve néhány rab – amellet, hogy önként tanúskodtak önmaguk ellen – kibővítette a lehetséges bűnösök körét. Mások – csak saját hibáikat beismerve – kitalált neveket mondtak vagy olyanokét, akiket előttük tartóztattak le. Néhányan nyilvánvaló hazugságokkal és képtelenségekkel próbálkoztak, hogy felhívják a figyelmüket valaha volt barátaiknak, akik még mindig befolyásos pozíciókban voltak.

És voltak azok, akik – hogy saját bőrüket mentsek és a börtönbeli rémes állapotok miatt – teljesen engedelmeskedtek és együttműködtek az állambiztonsággal beépített embereként egykori elvtársaik cellájában.

Minden összevetve a túlnyomó többség hitt abban, hogy börtönbeli viselkedésük alapján, bármilyen is az, a pártot szolgálják és kommunistaként viselkednek.

***A Documenta Historica* eddig megjelent számai**

1992

1. Az 1887-es földközi-tengeri egyezmények [Nyemcsok Attila]
2. A tilsiti béke (1807. júl. 7.) [Szász Erzsébet]
3. Talleyrand, Charles-Maurice: Értekezés annak előnyeiről, hogy a jelen körülmények között új gyarmatokat szerezzünk [Szász Géza]
4. A schönbrunni béke (1809. okt. 14.) [Szász Erzsébet]
5. Edvard Beneš: Zúzzátok szét Ausztria-Magyarországot! (A cseh-szlovákok áldozatának történelmi bemutatása) [Gulyás László] (utánnnyomás: 23. sz.)
6. Korai angolszász törvények I. A kenti törvények [Szántó Richárd]
7. Az 1939–40-es finn–szovjet háború dokumentumai [Engi Imre]
8. Dokumentumok az orosz-szovjet törekvésekről a Boszporusz és a Dardanellák megszerzésére (Konstantinápoly-egyezmény, 1915; német–orosz tárgyalások, 1940) [Boros Tamás]

1993

9. A Birodalom és Észtország. A szovjet–észt szerződések megszületésének dokumentumai (1939. szeptember) [Vandlik Krisztina]
10. Edward Balliol skóciai hadjárata. Részletek a Lanercosti krónikából és a bridlingtoni kanonok Gestájából [Kiss Andrea]
11. Az 1943. decemberi Beneš–Sztálin–Molotov-megbeszélések dokumentumai [Gulyás László]
12. Békeszerződés Nagy-Britannia és az Egyesült Államok között (1783. szept. 3.) [Kökény Andrea]

13. Új bécsi tudósítások a kiváló Schwarzenberg grófnak a tatai, veszprémi és palotai erődök és más helyek elfoglalásáról, a szigeti erőd összeomlásáról és a Törökországban napról napra erősödő hanyatlásról (1599) [Lévai Judit]
14. 1789 Franciaországa a panaszok tükrében [Gyuricza Róbert]

1994

15. Az 1594-es birodalmi gyűlés határozatai a magyar háborút illetően [Wölfinger Ildikó]
16. Volgai német dokumentumok (1918–1941) [Opauzski István]
17. Az 1916. évi arab felkelés kiáltványa [Ferwagner P. Ákos – Lőkös István]
18. A Bayeux-i faliszőnyeg [Varga Vanda Éva] (utánnymás: 34. sz.)

1995

19. A Constantinus-i adománylevél (Donatio Constantini – VIII. sz.) [Piti Ferenc]
20. A Hét Sziget Köztársaság és Kapodisztriasz [Szász Erzsébet]
21. A lengyel emigráns kormány és a Szovjetunió kapcsolatfelvételének dokumentumai, 1941 [Csósz László]
22. Németország két megosztási terve (Morgenthau-terv, Frankfurti dokumentumok) [Mayer János]
23. Edvard Beneš: Zúzzátok szét Ausztria-Magyarországot! (A cseh-szlovákok áldozatának történelmi bemutatása) [Gulyás László] (az 5. sz. utánnymása)
24. Az 1849-es magyar–velencei szerződés [Krámlí Mihály]
25. Az Anitta-felirat (i. e. 1600 körül) [Bolega Erika]

1996

26. A jeruzsálemi Szent János Lovagrend regulája [Homonnai Sarolta – Hunyadi Zsolt]
27. Az amerikai alkotmányozási vita: a föderalisták írásaiból (1787–1788) [Berkés Tímea]
28. Források a németek Szovjetunióba történő kitelepítéséről Közép-Kelet-Európából (1945–1953) [Köteles Péter]
29. Turgot: Levelek a toleranciáról [Balázs Péter]

1997

- 30. Európai nemzeti kisebbségek kongresszusainak határozatai (1925–1937) [Eiler Ferenc]
- 31. Vikingek az angolszász krónikában [Rimaszombati Károly]
- 32. Gildas: Britannia romlásáról [Novák Veronika]

1998

- 33. Az 1904-es szerb–bolgár szerződések [Horváth Krisztián]
- 34. A Bayeux-i faliszőnyeg [Jójárt Júlia – Varga Vanda Éva] (a 18. sz. utánnyomása + színes melléklet)
- 35. Szultáni fermán a Bolgár exarchátus megalapításáról (1870. febr. 28.) [Horváth Krisztián]
- 36. A fiatal Napóleon írásai Korzikáról [Jókai Rita]
- 37. Esztergom 1595-ös visszavétele a napi jelentések tükrében [Bagi Zoltán Péter – Szász Géza]
- 38. Ausztria határai (Saint-Germain, 1919. szept. 10.) [Eveli Péter – Dobos Erzsébet]
- 39. Tervezet a kereszténység leendő békéjéről (Podjebrád-béketerv, 1464) [Karáth Tamás]
- 40. Törvény Skócia lefegyverzéséről (1746) [Fejér Ingrid]

1999

- 41. Az 1902-es orosz–bolgár katonai konvenció [Horváth Krisztián]
- 42. Szemelvények Aeneas Sylvius Piccolomini „Európa” c. művéből [Nótári Tamás]
- 43. Marcus Tullius Cicero M. Caelius védelmében mondott beszéde [Nótári Tamás]

2000

- 44. „A Népszövetség halála”. Dokumentumok az olasz–etióp konfliktus történetéből (1935–1936) [Szélinger Balázs]
- 45. A szudétánemet kérdés a második világháborúban (Edvard Beneš és Wenzel Jaksch levelezése 1939–1943) [Kasza Péter]
- 46. Načertanije (A szerb nemzeti és külpolitika titkos dokumentuma, 1844) [Szajcsán Éva]
- 47. Juan Donoso Cortés: Értekezések [Bán Mónika]

48. Napóleon trianoni dekrétuma az Illír Tartományok megszervezéséről (1809. dec. 25.) [Pándi Eszter]
49. Dokumentumok az 1911–1912-es olasz–török háborúból [Horváth Krisztián]

2001

50. Mary Rowlandson fogságának és szabadulásának elbeszélése [Zámbó Ildikó]
51. Marcus Tullius Cicero Q. Ligarius érdekében mondott beszéde [Nótári Tamás]
52. Békeszerződés az Egyesült Államok és Mexikó között (1848) [Kökény Andrea]
53. Navigatio Sancti Brendani Abbatis * Szt. Brendan apát tengeri utazása [Majorossy Judit]

2002

54. Az 1930-as görög–török barátsági és semlegességi szerződés [Balogh Ádám]
55. John F. Kennedy és Nyikita Sz. Hruscsov levelezése a kubai rakétaválság alatt [Simon Ágnes – Simon Eszter]
56. Korzika 1755-ös és 1794-es alkotmánya [Tandori Mária]
57. Jugoszlávia külpolitikai dilemmája 1940-ben [Tóth-Szenesi Attila – Szajcsán Éva]
58. Állam – Szent Unió – Skizma [Kovács Kálmán Árpád]

2003

59. Három középkori germán törvénykönyv [Huszár Edit]
60. Az első világháború és a spanyol semlegesség [Pallagi Mária]
61. Edvard Beneš: Az osztrák probléma és a cseh kérdés [Gulyás László – Halmos Tamás]
62. Johann Martin Honigberger: Napkeleti gyümölcsök [Buczko Zsuzsanna]

2004

63. Zsebkalauz Németországhoz [Kovács Melinda – Szilárd Balázs]
64. Sztálin és Tito moszkvai titkos találkozása. 1948. február 10. [Vukman Péter]

65. Olasz–spanyol kapcsolatok a második világháború idején [Katona Eszter]

2005

66. A konstantinápolyi egyezmény (1800. ápr. 1.) és Ali pasa levélváltása a Jón-szigetek kormányzójával (1807–1808) [Szász Erzsébet]
67. Szemelvények Zsigmond lengyel herceg budai számadásából [Horogszegi Zoltán – Rábai Krisztina]
68. Hydatius: Chronica (379–469) [Széll Gábor]
69. Magyar források a finn–szovjet téli háborúhoz. 1939. nov. 30. – 1940. márc. 12. [Vámos Barbara]
70. A szovjet–jugoszláv konfliktus története a források tükrében (1948. február – 1949. november) [Vukman Péter]
71. Az 1945-ös szovjet atomkémkedés dokumentumok tükrében [Cora Zoltán]
72. Hruscsov–Tito levélváltás 1954 [Ifj. Prohászka Géza]

2006

73. Konrad Adenauer kancellár beszéde az első nyugatnémet kormány programjának vitájában (1949) [Mucsi András]
74. A késő Anjou-kori dalmát és magyar tengeri hajózás 1381-ből és 1382-ből származó oklevelek alapján [Juhász Ágnes]
75. Németország és Nagy-Britannia diplomáciai kapcsolatai 1892–1904 között (A Tilley-memorandum, 1905) [Rostás Róbert]
76. A Jézus Társaság feloszlata (1759–1773) [Babarczy Dóra]

2007

77. A Lex Irnitana (egy Flavius-kori municipium törvénye) [Illés Imre Áron]
78. A Bor-Kalán nemzetség birtokperének ítéletlevele 1332-ből [Papp Róbert]

2008

79. A Szent István csatahajó elsüllyedése. 1918. június 10. [Bánsági Andor] (elfogyott)
80. Tunnunai Victor: Chronica (444–565). [Széll Gábor]
81. Spanyol dinasztikus alternatíva: a karlisták [Polácska Edina]

2009

82. Városi törvények a római köztársaság utolsó századából [Janzsó Miklós – Szabó Ádám Ágoston]

2010

83. Békeszerződés Anglia és a Holland Egyesült Tartományok között (Breda, 1667. július 31.) [Palotás Zsolt]

2011

84. Hivatalnokok, lázadók, szerzetesek (Késő római szöveggyűjtemény 1.) [Bara Péter – Illés Imre Áron – Palotás György – Szabó Ádám Ágoston – Varga Ferenc]
85. Városi közigazgatás a Digesta 50. könyvében [Illés Imre Áron]
86. Idősebb Plinius a mágiáról [Takács Anikó]

2012

87. Bukott püspökök, eretnekek, pogányok (Késő római szöveggyűjtemény 2.) [Hajdú Attila – Horváth Beáta – Kósa Maja – Mihálykó Ágnes – Szabó Ádám Ágoston]
88. Békeszerződés Anglia és a Holland Egyesült Tartományok között (Westminster, 1674. február 19.) [Palotás Zsolt]
89. Dokumentumok a szaúdi–amerikai kapcsolatok történetéből. A dzahráni konzulátus és légi bázis szerződése (1943–1949) [Gulyás K. László]
90. Források a spanyol expanzió japán periódusának (1587–1636) tanulmányozásához [Túróczy Tamás]

2014

91. Matthew Calbraith Perry 1853–1854-es expedíciója Japánba [Nagy Dávid]
92. Dokumentumok a brit–jugoszláv kapcsolatok történetéhez (1949–1953) [Benyus Máté – Csernus-Lukács Szilveszter – Tóth Marcell]
93. Iulianus Apostata: Beszéd az antiochiaiak ellen, avagy a Szakállgyűlölő (Or. XII.) [Solymosi Benedek]

2015

94. Források az 1360-as év nádori közgyűléseinek tanulmányozásához [Domokos Noémi]

2016

- 95. Maximianus és Constantius dicsőítése (Késő római szöveggyűjtemény 3.) [Gönczi Gergő és Szabó Ádám Ágoston]
- 96. Az utolsó Valois-k és a Bourbonok francia királysága ediktumok tükrében [Ihász Barbara]
- 97. Az 1949-es izraeli–transzjordániai fegyverszüneti tárgyalások dokumentumai [Kádár József]

2017

- 98. Az 1955-ös csehszlovák–egyiptomi fegyverüzlet dokumentumai [Krajcsír Lukács]

2018

- 99. Pilgrim passauai püspök oklevelei a 10. század végéről [Gáspár Vince]
- 100. Az 1968-as csehszlovákiai bevonulás a 31. harckocsiezred összefoglaló jelentése alapján [Csík Ádám Lajos]

2019

- 101. A „fekete tengeri” csata. Források az 1993. október 3–4-i mogadishui csata hadtörténetéhez [Lengyel Ádám]
- 102. Források a Slánský-per és mellékpereinek történetéhez [Bessenyei Vanda]

X 278408

6722 Szeged, Petőfi Sándor sugárút 30–34.
www.jatepress.hu

Felelős vezető: Szőnyi Etelka kiadói főszerkesztő

Méret: A/5, munkaszám: 6/2019.

Készült 100 példányban.